

Kálvin írásértelmezése és írásmagyarázatai

Bevezetés

Mint köztudott, Kálvin János az Ige teológusa volt, és pedig a legmélyebb értelemben. Természetesen, nem egyedül Kálvin ismerte fel a Szentírás fontosságát a reformációban, de egyike volt azoknak, akik a legforróbb vággyal és legnagyobb következetességgel kutatták és magyarázták a Szentírást.¹ S ha exegetikai életművüket tekintjük, mondhatjuk, hogy Kálvin biblia-magyarázó prédikációival és főleg kommentársorozatával valóban nagyot alkotott a Szentírás magyarázatában - és pedig nemcsak a saját korában, hanem napjainkig terjedően is. Nem hiába nevezi tehát őt Farrar a reformáció legnagyobb exegétájának.² Ezért is egyetérthetünk Erdős József kissé ünnepélyes megállapításával, hogy Kálvint tekinthetjük a reformáció korának egyik legnagyobb és legtermékenyebb exegétájának, „akiben az egyházi atyák írásmagyarázasi jeles tulajdonságai és az újabb kori exegéták sokoldalú kiválóságai a legszebb összhangban egyesülnek és érvényesülnek”.³

Hogy a mai magyar teológiában és főleg egyházi közegünkben igazán mennyire közismert és használatos Kálvin és főleg exegetikai művei, vita tárgya lehet. Tény, hogy Kálvin tekintélye református teológiánkban megmaradt. De talán aktuális ma is az a kritikus kérdés, amit az ismert újszövetséges, Johannes Weiss 1892-ben fogalmazott meg recenziójában Kálvin újszövetségi kommentárjainak a CR-ban való különkiadásakor,⁴ s amit csendes felsóhajtás gyanánt megismételt Pongrácz József pápai újszövetséges tanár 1936-ban: „Kérdéses, hány teológus ismeri Kálvint a saját tapasztalatából, és hány fogadja el a róla szóló általános ítéletet hallgatólagosan.”⁵ Úgy tűnik, hogy Kálvin, mint jeles exegetikai forrás, lepecsételt marad, ha nem tárjuk fel, és nem tesszük közkinccsé közvetlen használatra. A másoktól átvett

¹ Kálvin korában szinte divatban volt végigmagyarázni a Szentírást.

² Vö. Nagy Barna értékelését Kálvinnak a Római levélhez írt kommentárjának előszavában: Kálvin János, *A Római levél magyarázata*, Budapest 1954, VI.

³ Erdős József, Kálvin mint exegéta, in: Szóts Farkas (szerk.), *Emlékezés Kálvinról*. A reformátor születésének 400-ik évfordulója alkalmára, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1909, 83.

⁴ Johannes Weiss, *Ioannis Calvinii, in Novum Testamentum commentarii*. Ex Calvinii operum collectione Brunsvigensi separatim editi, Vol. I. Harmoniae evangel. partes 1 et 2. Braunschweig 1891, in: *Theologische Literaturzeitung* 17 (1892), 516-517.

⁵ Pongrácz József, Kálvin kommentárja az Efézus levélről, in: Varga Zsigmond (szerk.), *Kálvin és a kálvinizmus*. Tanulmányok az Institutio négyszázadik évfordulójára, Debrecen 1936, 116.

vélemény ugyanis kényelmes lehet, de veszélye az, hogy nem mentes szubjektívizmustól, ami ide-oda fordíthatja tetszésünket.

Úgy érzem, hogy éppen ennek köszönhetően talán két ponton is kellene igazítani a napjainkig elterjedt nézetet Kálvin hermeneutikájával kapcsolatban, éspedig: 1. Kálvin ugyan ügyel arra, hogy a Szentírást Szentírással kell magyarázni (önmagát magyarázó Írás), de tudja, hogy ez nem történhet mereven, automatikusan vagy mágikusan, hanem hogy szükséges hozzá az emberi értelem és a Szentlélek, aki megvilágítja és érthetővé teszi a Szentírás üzenetét. Ezért az igazi exegétának teljes felelősséggel kell használnia azokat a segéd tudományokat is (mint pl. a filológia, a kortörténet, az atyák bölcsessége stb.), amelyek segítik egyengetni az Ige útját a helyes megértés felé. 2. A másik ilyen fontos megfigyelés Kálvin hermeneutikájával kapcsolatban az, hogy mindent a Szentírás jó és helyes megértéséért tett. Főleg a dogmatikusan gondolkodó teológusok között terjedt el az a szemlélet, amely a biblikusokkal állítja őket szembe, hogy Kálvin mindennemű teológiai tevékenységét arra fordította, hogy minél érthetőbbé tegye a maga tanítását, amit az Intitúcióban foglalt össze. Kálvin exegetikai műveiből pedig inkább az derül ki,⁶ hogy legnagyobb vágya az volt, hogy minden eszköz által szóljon tisztán és érthetően az Ige. Kálvin ezért élt és fáradozott utolsó leheletéig.

Jelen tanulmányunknak pont az a célja, hogy feltárjuk Kálvin eme „szerelmét”,⁷ vagyis újszövetségi kommentárjaiba rejtett Krisztus-vágyát és Szentírás-szeretetét, tehát írásértelmezésének és írásmagyarázatainak jellegét, ahogy ezt a jelenben az eddigi kutatásokra alapuló ismereteink és eszközeink lehetővé teszik.

A Kálvin kommentárjaira egyrészt a meglévő magyar kiadások alapján hivatkozom, másrészt pedig a bibliai helyek idézésénél feltüntettem az eredeti forrásokat is, amelyek rövidítéseit a lábjegyzetben közlöm.⁸ A többi hivatkozás Kálvin műveinek eredeti anyagára az általánosan használt Corpus Reformatorum (CR) vagy a Calvini Opera Omnia (CO) művekre vonatkozik.

1. Kálvin írásmagyarázati munkásságának kezdetei

⁶ Vö. Pl. Harmannus Obendiek, Calvins Institutio als Bekenntnis des Evangeliums, in: *Evangelische Theologie* 3 (1936), 296-308.

⁷ Vö. Paul Traugott Fuhrmann, Calvin, The Expositor of Scripture, in: *Interpretation* 6 (1952), 189-190.

⁸ Evangéliumi harmónia és János evangéliuma = Harmonia ex Evangelistis tribus composita, Mathaeo, Marco & Luca, Commentariis Iohannis Calvini exposita, eiusdem in Iohannem Evangelistam Commentarius, Genevae 1582 (HEI). ApCsel = Ioannis Calvini commentarii integri in Acta Apostolorum, Genevae 1573 (CAA). Róma-Zsid = Ioannis Calvini commentarii in omnes Pauli Apostoli Epostolas, atque etiam in Epistolam ad Hebraeos, Genevae 1572 (COE). Jk-Jud = In Epistolas Canonica, sive Catholicas Commentarius Ioh. Calvini, Genevae (1572?) (ECC).

Kálvin reformátori tevékenységével, tanítói és irodalmi munkásságával nem lépett légüres térbe. A reformáció „vajúdása“ már előtte is jócskán dúlt, így Kálvin több kiváló tudós és reformátor munkásságára építhetett.⁹ Ahogy tudjuk, Kálvin csendesebb élet után vágyódott, főleg az irodalom és írásbeli tevékenység vonzotta volna nagyon. Igaz, Isten megfordította sorsát és az íróasztaltól „zajos“ reformációs küzdelmekbe vitte őt, viszont az íróasztalhoz, az irodalomhoz, és az írói alkotómunkához érzett szeretete mindvégig megmaradt. A kezdeti küzdelmek után, amikor már megszülettek az első „dogmatikai“ írásai, rátérhetett végre arra, amit legszívesebben szeretett volna életének ebben a fázisában végezni: bibliatanítás és biblia-magyarázat. Ebben a titkos vágyában szívére tudott hatni Farel, aki éppen azért hívta meg Genfbe, hogy a rendteremtés után komoly tanítói és exegetikai munkát végezhesen.¹⁰ És Kálvin 1536 augusztusától valóban megkezdte ezt a feladatot, törekedve a bibliatanulmányozásra támaszkodó tanítói munkásságra, ami alapjául szolgálhatott a genfi reformáció stabilizálásának is. Innen érthető, hogy Kálvin önmagát legszívesebben mindig, mint bibliatanítót és biblia-magyarázót értelmezte. Hiszen ha írásait nézzük, megállapíthatjuk: annak ellenére, hogy az Insti-túcióval – már az első kiadása előtti időtől utolsó kiadásáig – sokat dolgozott, mégis írásbeli munkásságának legnagyobb részét a prédikációk (igemagyarázatok) és a kommentárok készítése adta. Ez utóbbiak mennyisége több ezer oldalra tehető.¹¹

Kálvin előtt több reformátor magyarázta – többé-kevésbé végig – a Szentírást. Itt első-sorban utalnunk kell Ulrich Zwinglire,¹² aki kezdeti próbálkozás után végleg 1525. június 19-étől kezdődően Zürichben a Grossmünster karzatán hívta össze naponta az érdeklődőket¹³ háromnyelvű bibliatanulmányozásra, amiben segítségére voltak különböző professzorok, akik főleg az eredeti (héber, görög és latin) nyelvek ismeretében voltak kiválóak.¹⁴ 1523-tól Hein-

---

⁹ Richard C. Gamble, Calvin as theologian an exegete: is there anything new?, in: *Calvin Theological Journal* 23 (1988), 178-194.

¹⁰ Dieter Schellong, *Calvins Auslegung der synoptischen Evangelien*, Kaiser Verlag, München 1969, 9. old. E. Phisterer, *Calvins wierken in Genf, 1957*, 2. kiadás, 101 kk

¹¹ Vö. Kálvin ószövetségi kommentárjait, valamint az újszövetségi kommentárok, amelyek 2-3. Jánosi leveleken és a Jelenések könyvén kívül az Újszövetség minden könyvét magyarázzák.

¹² Georg Finsler, *Die Schriftauslegung („Prophezei“) und das dabei gesprochene Eröffnungsgebet*, in: Georg Finsler-Walther Köhler-Arnold Rüegg (Hrsg.), *Ulrich Zwingli: Eine Auswahl aus seinen Schriften*, Zürich 1918, 614-615.

¹³ Kezdetben főleg a lelkészeket, prédikátorokat, káplánokat és korábbi tanítványait hívogatta össze, majd szélesebb körű lett a hallgatóság. Georg Finsler, *Die Schriftauslegung („Prophezei“) und das dabei gesprochene Eröffnungsgebet*, 615.

¹⁴ Felix Manz (†1527) kiváló héber volt, Konrad Pellikan (1478-1556) bázeli professzor volt és szintén a héber nyelv jó ismerője. Conrad Grebel (†1526) görög szakértő volt. Az elsőrangú tanító a Grossmünsterben Zwingli mellett azonban Jakob Ceperin (1499/1500-1525) volt, akiről Bullinger azt írta, hogy „ein gar stiller, doch in hebraeischer und griechischer Sprache sehr gelehrter Mann“, s aki a latin nyelvben is kiváló volt. Vö. Georg Finsler, *Die Schriftauslegung („Prophezei“) und das dabei gesprochene Eröffnungsgebet*, 614. Johann Jakob Hottinger-Hans Heinrich Vögeli (Hrsg.), *Heinrich Bullingers: Reformationsgeschichte* I, Frauenfeld 1838, 289.

rich Bullinger vezette be a folytatólagos bibliamagyarázatok. Strassburgban már 1513 óta Martin Bucer kezdett tartani rendszeresen exegetikai előadásokat, ami hozzájárulhatott a strassbourgi akadémia kibontakozásához.¹⁵ Hasonlóképpen Luther Márton is megkezdte Wittenbergben a folytatólagos exegetikai írásmagyarázatot, először a Genézis, majd az evangéliumi harmónia magyarázatával, aminek akkortájt leginkább prédikáció jellege volt. Wartburgi kiszállása miatt azonban ez a munka ugyan félbeszakadt, de később perikópás rendszerben Luther visszatért a folytatólagos írásmagyarázathoz. 1523 óta ő is megkezdte a reggeli és az esti istentiszteletek alkalmával ezt a módszert alkalmazni, elsősorban a papoknak és a teológusnövendékeknek, 1526 óta pedig heti istentiszteletek alkalmával az egész gyülekezetnek. Azt is tudjuk, hogy Luther Máté evangéliumát szerdán magyarázta, János evangéliumát vasárnap este, más napokon pedig a leveleket exegetálta, délutánonként pedig az Ószövetség magyarázatát tartotta.¹⁶

A reformátorok bibliamagyarázatával szorosan összefüggött a bibliafordítás is. Ebben még inkább lehet látni, hogy melyik reformátor mennyire erudált az eredeti nyelvekben, ill. mennyire jut konszenzusra a többi akkori bibliafordítással. Nem egy reformátor egyedi fordítási stílust alkalmazott, s ebben Kálvin János is ékeskedett. A bibliafordításhoz tartozó magyarázat alkalmas volt arra is, hogy abban a szerző jobban kifejtse, miért döntött ilyen vagy olyan fordítási megoldás mellett. Kálvin Jánosról tudjuk, hogy bár nagyon ragaszkodott az eredeti szöveghez, mégis helyenként aránylag szabadon fordít, amit talán azzal magyarázható, hogy az eredeti szövegnek nem a merev, szolgai tükörfordítását tartotta alkalmasnak, hanem élő üzenetet akart belőle kihozni, s ezért olykor a szöveg fölé kényszerült emelkedni.

Amint látjuk, Kálvin tehát olyan biblikus reformátori közegbe lép, amely a maga teológiájában és a hitvallásalkotásában nagyon is pluralisztikus volt,¹⁷ de abban mégis egységes, hogy egyre inkább a Szentírást viszi a hit, az egyházi élet és a gondolkodás középpontjába. Azt is látta, hogy az exegetikai munka és az írásmagyarázat legtöbbször eléggé szorosan kapcsolódik egy-egy teológiai műhelyhez, vagyis akadémiához, teológiai tanárokhoz és megfelelő, megbízható szakirodalomhoz. Ezért Kálvin élete végéig szoros barátságot ápolt az elismert teológiai tanárokkal, az akadémiákkal, s olykor tekintélyes ellenfeleivel is, akik számottevő teológiai munkássággal rendelkeztek, és döntőben befolyásolhatták az exegetikai, illetve írástértelmezési munkáját. Ebben a tekintetben nemcsak kimondottan az exegeták nyomtak nála a latban, hanem például klasszikafileológusok, vagy akár egyháztörténészek is. Igaz, Kálvin

¹⁵ Dieter Schellong, *Calvins Auslegung der synoptischen Evangelien*, 11. Johannes Müller, *Martin Bucers Hermeneutik*, Gütersloh 1965, 10k.

¹⁶ Dieter Schellong, *Calvins Auslegung der synoptischen Evangelien*, 11.

¹⁷ Vö. Martin Brecht, *Theologie oder Theologien der Reformation?*, in *Archiv für Reformationsgeschichte*, Sonderband, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 1993, 99-117.

korának gyermeke, s mint olyan, ő is szókimondó. Ezért ha az írásmagyarázat során olyan véleményekkel találkozott, amelyek alaptalanok vagy félrevezetőek voltak, szerzőiket jócskán kiosztotta.¹⁸

Kálvin korát és reformátor társainak munkásságát elemezve látnunk kell, hogy azért némi különbség van a gyakran használt prédikáció és írásmagyarázatok között, amelyekre a szerzők rövidebb ideig és némi feljegyzésekkel készültek, és a hosszabb mélyebb exegetikai kommentár irodalom között, amelyhez többnyire akár könyvtár is, vagy legalább hosszabb csendes idő volt szükséges. Kálvinról tudjuk, hogy ő az előadásokra kb. fél vagy egy órát készült, és előadásai bizonyára nem voltak unalmasak és sekélyek, mivel Kálvin mind a klaszikus nyelvekben, mind a korabeli aktuális teológiai művekben, ill. bibliafordításokban jól erudált reformátor volt. Az antik irodalom-ismeretét nem is említjük, hiszen első műve éppen Senecához írt kommentárja volt.¹⁹

Kálvin János műveinek ill. kommentárjainak nagy részét élő előadásban mondta. Ahogy tudjuk, a hallgatói között volt néhány gyorsíró, akik beszédeit feljegyezték, egymás között összehangolták és autorizálásra Kálvin Jánossal átnéztették. Kálvin, amikor tehetett, átolvasta ezeket az írásokat, de állandó időzavarban szenvedve, olykor csak felületesen volt módjában saját szövegeit javítani, vagy kissé „megjobbítani“. Kommentárjainak tehát egy része így keletkezett, s ez helyenként érződik is. Ugyanakkor ez abból is látható, hogy a magyarázatokba közbeszúrt megjegyzéseiben olykor eléggé általánosan, közelebbi megjelölés nélkül hivatkozik szerzőkre, vagy véleményekre. Így találunk kommentárjaiban olyan megjegyzéseket, mint pl. „némelyek ezt mondják“, „mások ezt állítják“, „nem értünk egyet egyesek véleményével“ stb. Ezek a jelzések elárulják, hogy Kálvin Jánosnak valószínűleg nem volt ideje a szerzőket, vagy a szakirodalmat pontosan idézni, így ezekre korábbi tanulmányaiból és olvasásából emlékezve hivatkozik. Ez nem csökkenti kommentárjainak tudományos értékét, de jelzi, hogy milyen légkörben, az idővel és a munkával küszködve írhatta, ill. mondhatta írásmagyarázatait.

Tudunk azonban arról is, hogy némely kommentár írásban készült.²⁰ Ilyenkor következetesebb lehetett Kálvin hivatkozásaiban és tárgyi elemzéseiben. Éppen ezek árulják el, hogy

¹⁸ Vö. Kálvinnak Augusztinus vagy Chrysosztomosz iránti szeretetét, de amikor szerinte valótlanosságokat mondanak, amivel látása alapján ő nem ért egyet, megfelelő kritikában részesíti őket.

¹⁹ Számomra elérhető volt: Ioannis Calvinii *In L. Annaei Senecae, Romani Senatoris ac philosophi clarissimi, libros duos de clementia, ad Neronem Caesarem, commentarii*, Genevae, Apud Petrum Santandreanum, 1576. Vö. André Malan Hugo: *Calvin en Seneca*. Groningen-Djakarta 1957. Peres Imre, Kálvin János újszövetségi kommentárjai, in: Kendeffy Gábor-Romhányi Beatrix (szerk.), *Szentírás, hagyomány, reformáció*, Gondolat Kiadó, Budapest 2008 (nyomtatás alatt).

²⁰ Egyes utalások szerint így készültek a legelső kommentárjai, amelyek anyagát, mint előadásokat ill. felolvasásokat készítette el Kálvin a strassbourgi tanszékén. A magyarázott könyvek voltak: Jn, Róm, 1-2Kor. Vö. Pruzsinszky Pál, *Kálvin János I, Református Egyházi Könyvtár 4*, Pápa 1909, 317.

Kálvinnak milyen könyvtára lehetett, milyen szerzők művei fordultak meg gyakran kezében, ill. milyen forrásból merítette tudását, vagy az exegetikai elemzésekhez szükséges alapot. Igaz, téves lenne azt gondolni, hogy mind az az irodalom, amire közvetlenül vagy közvetetten hivatkozik, mindvégig Kálvin könyvtárában volt. Hiszen tudjuk, hogy elég sokat utazott, költözött és sokat szűkölködött, úgyhogy néha könyvtára egy-egy értékes darabja is áldozatul esett azért, hogy legalább minimálisan táplálkozzon. Tény és való, hogy amikor a különböző könyvek úgymond átmentek a kezén, és Kálvin „kiolvasta“ őket, a könyvek anyaga tudásának részévé vált, amit később a kommentárok írásánál tudott kellőképpen magában feleleveníteni és megfelelően applikálni. Lehet, hogy azért is fordulnak elő a „névtelen“ utalások kommentárjaiban, mert azok forrását Kálvin már régen kénytelen volt a megélhetés érdekében eladni. Szomorú ez a tény és sajnálatosnak tarthatjuk, azonban ez a jelenség nem volt egyedi, és Kálvinon kívül akkortájt számtalan reformátor és tudós tartotta fenn magát hasonlóképpen.²¹

Kálvin tehát a felvázolt reformátori kontextusba lépve hasonló módon élte meg sorsát és fejtette ki tevékenységét, beleértve az írásmagyarázatok alkotását is, mint a többi reformátor társa, talán azzal a különbséggel, hogy ő igen következetes és mélyreható írásmagyarázó volt, és szigorúan Krisztus személyéhez kötötte teológiája irányát és művelését.

2. Források és reflexiók Kálvin írásmagyarázataiban

1. Az egyházatyák

Kálvin teológiájának és írásmagyarázatának egyik fontos irányvonala az egyházatyák figyelembe vétele volt. Ez az állítás igaz akkor is, ha az egyházatyák véleményét egyes esetekben nemcsak pozitívan fogadta, hanem esetleg kritikával is illette. Megfigyelhető, hogy Kálvin eléggé sokat idézi az egyházatyákat, illetve a patrisztikai kor nagy alakjait, akiktől helyenként használható gondolatokat vesz át.²² Az egyházatyák közül kiemelkedően sokat érinti Augusztinus munkáját, Origenészt, Ambroziuszt, Chrysosztomoszt, Tertuliánuszt, Cypriánuszt, Hieronymuszt, Lactanciust, Nagy Gergelyt, Euszebioszt, Jusztinuszt, Kelement, Iréneuszt és másokat.²³ A felsorolt egyházatyák írásainak használata arról tanúskodik, hogy teológiájuk és

---

²¹ Vö. pl. Szenci Molnár Albert hányatott sorsát.

²² Peres Imre, Kálvin János újszövetségi kommentárjai, in: Kendeffy Gábor-Romhányi Beatrix (szerk.), *Szentírás, hagyomány, reformáció*, Gondolat Kiadó, Budapest 2008 (nyomtatás alatt).

²³ Vö. Ford Lewis Battles (ed.), *Interpreting John Calvin*, Baker Boks, Grand Rapids 1996.

gondolkodásuk bizonyos mértékig befolyásolta Kálvin János teológiáját.²⁴ Ez elsősorban Augusztinusról, Chrysosztomosról²⁵ és Hieronymusról mondható el. Az írásmagyarázatban az egyházatyák gondolatai közvetlenül áradtak bele Kálvin kommentár-írásaiba, és ez érthető is, hiszen Augusztinus, Chrysosztomos, Iréneusz, és Hieronymusz az ókorban nagy biblikusnak számított. Nem csak az Institutio írásánál, hanem éppen a kommentárok alkotásánál nyúlt az említett egyházatyák írásaihoz, akik ilyen-olyan formában szintén írásmagyarázók voltak, így hát műveik használata Kálvinnak útbaigazítást jelenthetett. Ebből a szempontból 3 nagy kérdésben kristályosodik ki Kálvin útkeresése és az említett egyházatyák használata: az első a Szentírás, mint Istentől ihletett mű értelmezése a Szentlélek segítségével, a második a keresztyén hit központi személyének, Jézus Krisztusnak ábrázolása, és végül a páli megigazulástan definiálása, amivel szorosan összefügg az eleve elrendelés és a kiválasztás gondolata. Ez a 3 pillér tekinthető a kálvini biblika-teológia központjának.

2. A skolasztikusok,

Kálvin teológiájában a mai kutatás a skolasztikus teológia jeleit is felfedezni véli. Főleg Gánóczi Sándor próbálja kimutatni, hogy bár Kálvin franciaországi tanulmányai alatt komolyabb ismereteket nem szerzett a skolasztikából, mégis a későbbi időben a skolasztikus teológia bizonyos nyomai visszaköszönek műveiben.²⁶ Említésre méltó itt Gratianus, Lombartus, Bernard von Clairvaux és mások, akikre itt-ott kommentárjaiban is utal. Kérdés marad, vajon mikor, és hogyan ismerkedett meg a skolasztikus teológiával, és mennyire kapcsolható össze a korabeli humanizmus kultúrjelenségével.²⁷

3. A humanisták és reformátorok

---

²⁴ Doede Nauta, Stand der Calvinforschung, in: Wilhelm Heinrich Neuser (Hrsg.), *Calvinus Theologus*, Die Referate des Europäischen Kongresses für Calvinforschung vom 16. bis 19. September 1974 im Amsterdam, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1976, 79. Nauta tanulmánya megjelent magyarul is: D. Nauta, A Kálvin-kutatás mai állása, (ford. Tökés István), in: *Reformatus Szemle* 71 (1978), 408-417.

²⁵ Alexandre Ganoczy-Klaus Müller, *Calvins handschriftliche Annotationen zu Chrysostomus : ein Beitrag zur Hermeneutik Calvins*, VIEGM 102, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1981.

²⁶ Általánosságban mondható, hogy Kálvin kommentárjaiban kritikus megjegyzéseket tesz skolasztikus teológusok felfogására. A Fil 1,29-hez írt magyarázatában (COE 385) pl. kifejezi, hogy „ez a szakasz ellentmond a skolasztikusok tanításának, akik azt tanítják, hogy a kegyelem a mi érdemeink jutalma és következménye.” Vagy a Róma 4,6 kommentárjában (COE 24) pedig a skolasztikusok magyarázatát ostobaságnak tarja: „Hasonlóképpen semmivé zúzza a prófétának ugyanez a mondása a skolasztikusoknak a félig való elengedésről szóló ostobaságait is. Ezek azt fecsegik, hogy Isten megbocsátja a vétket, de a büntetést fenntartja.”

²⁷ Doede Nauta, Stand der Calvinforschung, 80.

Kálvinra a legjobban bizonyára a korabeli humanisták²⁸ és reformátorok munkássága hathatott.²⁹ Kommentárjaiban gyakran találkozunk olyan személyekkel, akik ebben a korban domináns szerepet játszottak, mint amilyen pl. Erasmus, Luther, Melancton, Zwingli, Bucer, Béza, és mások voltak.³⁰ Gondolatait gyakran dúsította kortársai gondolataival, még ha néha véleményük miatt élesen kritizálta is őket.³¹ A legnagyobb kritikának talán Erasmus volt kitéve, akinek Újszövetség-kiadását és fordítását, illetve filológiai melléfogásait elég gyakran elmarasztalta.³² Talán senki sem volt biztonságban Kálvin éles látásával szemben, mégis azt mondhatjuk, hogy a legnagyobb pozitívumokat Martin Bucer teológiai látásának lehet tulajdonítani, akire Kálvin ténylegesen „felnézett”, és teológiai, illetve írásmagyarázati megoldásait járhatónak fogadta el. Korábbi korszakában Zwinglire tekintett így fel,³³ később azonban ez a kötődés lazábbnak látszik.³⁴ Ugyanígy volt Lutherrel is.³⁵

Egy személyről azonban külön és bővebben kell szólnunk. Kálvinra életének és munkásságának korábbi szakaszában nagy hatással volt Faber Jacobus Stapulensis (1455/1460-1536) humanista teológus is, aki a teológia és a Szentírásnak a Szentlélek általi értelmezésének, azaz a lelki megújulásnak sürgetője volt. Amikor az alig 25 éves Kálvin meglátogatta az idős Fabert, utolsó szavai is a Lélektől ihletett Szentírásról szóltak, valamint arról, hogy a kegyesség alapjához a komoly tanulás és a tudás is szükséges, vagyis a (biblikus) teológia felelősségteljes művelése. Ennek pedig egyik legalapvetőbb része a (hívő) exegézis.³⁶

²⁸ Vö. pl. Philip W. Butin, John Calvin's humanist image of popular late-medieval piety and its contribution to reformed worship, in: *Calvin Theological Journal* 29 (1994), 419-431. Quirinius Breen, *John Calvin: A Study in French Humanism*, Eerdmans, Grand Rapids 1931, 10-66. Kommentárjaiban Kálvin érinti a Kopernikus által hirdetett világtérképi és világnézeti eszméket is, amelyek főleg a Genézis és a Zsoltárok magyarázataiban, valamint az 1Kor 10-11 kommentárjában jönnek elő (pl. 1Kor 10,19-24-ben: CO 49,677). Vö. Robert White, Calvin and Copernicus: the problem reconsidered, in: *Calvin Theological Journal* 15 (1980), 236-239.

²⁹ Vö. Karl Reuter, *Das Verständnis der Theologie Calvins*, 56-78. Békési Andor, Kálvin és a humanizmus, in: *Református Egyház* 31 (1979), 217-219.

³⁰ Vö. Kirk M. Summers, Theodor Beza's Library and Christian Humanism, in: *Archiv für Reformationsgeschichte* 82 (1991), 93-207.

³¹ Bibliái látásából és teológiai-exegetikai felfogásából nem engedett, ugyanakkor bántotta őt, hogy a reformátorok és írásmagyarázók nincsenek egy véleményen, hanem civakodás uralkodik közöttük, és ebből kifolyólag leggyakrabban a gyülekezeteik között is. Ő ezt „szerencsétlen egyenetlenségnek” nevezte, és sajnálta, hogy olykor nem is a felfogásuk különbözőségében, hanem az egymáshoz való türelmetlen viszonyulásban van a hiba, amikor türelmesen még meghallgatni sem akarják egymást. Vö. Pruzsinszky Pál, *Kálvin János* I, 322.

³² Luther is vitatkozott Erasmussal, habár az ő vitájuk nem verbális problémákról, hanem inkább a teológiai program és az ókori retorika kategóriáinak nézetkülönbségéről szól. Vö. John F. Tinkler, Erasmus' Conversation with Luther, in: *Archiv für Reformationsgeschichte* 82 (1991), 59-81.

³³ Kálvin számára Zwingli biblicizmusa volt vonzó, amiben megmutatkozott a reformáció központi tanítása, ahogy azt pl. a következő Zwingli-idézet is jelzi: „Az evangélium summája az, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus Isten valóságos Fia, aki hírül adta nekünk a mennyei atyja akaratát, és az ő feddhetetlenségével megváltott minket a haláltól és megbékéltetett Istennel”: Szőnyi György, Az igehirdető Zwingli, in: *Református Egyház* 34 (1982/1), 9. T.H.L. Parker, *Portrait of Calvin*, LChC 22/21, Westminster Press, Philadelphia 1961, 82.

³⁴ Doede Nauta, *Stand der Calvinforschung*, 80.

³⁵ Vö. Kurt-Victor Selge: Heiko A. Obermann, *Zwei Reformationen: Luther und Calvin – Alte und Neue Welt* (Buchbesprechung), in: *Archiv für Reformationsgeschichte* 96 (2005), 295-304.

³⁶ Békési Andor, Kálvin tanítói a kegyességre, in: *Református Egyház* 35 (1984), 8.

Ebből kifolyólag Kálvinnak ott és akkor kellett hallania az óvást is arról, hogy ha valaki méltatlanul és saját céljaira használva kezeli a Szentírást, jobb lenne, ha egyáltalán nem venné kezébe, mivel ez által még gonoszabb lesz, mint azelőtt. Az ilyen embernek a Szentírás használata nem üdvösségére, hanem kárára van. A Faber és Kálvin közti akkori beszélgetés lényegét Békési Andor a következőképpen interpretálja: „Az evangélium tanulmányozása a lelki élet legfontosabb része, elvezeti az embert Istenhez, és nem annyira ismeretbeli, hanem morális és vallási minőséget eredményez az emberben. A Szentírás ismerete feltételezi a lelki életet, de ugyanakkor táplálja is azt. Olyan nagy hangsúlyt helyez Faber a megfelelő diszponáltságra, hogy kimondja: ha valaki ennek hiányában olvassa a Szentírást, annak az ahelyett, hogy használna, egyenesen kárára lehet. (Önkéntelen Pál apostol úrvacsora értelmezése jön elénk, ahol a 'méltatlanul evésnek' lehetnek ilyen következményei). Ezt írja egy helyen a *Theologia Vivificans* előszavában: „Az élet sokkal vakítóbb, ha valaki közelebb van a naphoz. A Szentírásnak éppen ezért a legnagyobb tiszteletet és tekintélyt kell tulajdonítanunk. Hogy méltóképpen foghasson valaki a Szentírás tanulmányozásához, ahhoz szükség van: figyelmes-ségre, áhítatra, kegyességre, vallásos érzésekre. Akiknél hiányoznak ezek, azok rosszabbá lehetnek a Szentírás tanulmányozása által, mint előzőleg voltak.”³⁷

Faber hatása Kálvinra talán azért is volt olyan nagy, mert pont olyan jellegű teológiai látása volt, mint amilyenre Kálvin is törekedett. Tudvalevő, hogy Faber erősen vonzódott az antik kultúra, főleg a filozófia, valamint az egyházatyák és a középkori teológusok iránt. Teológiai munkássága páli teológiára irányult, amelyben a megigazulás kérdését feszegette.³⁸ Különös krisztológiai értelmezést tulajdonított a Zsoltároknak is. Biblikus kritícizmussal, ugyanakkor mély krisztocentrikus biblicizmussal tűnt ki. Számos kommentárt írt a Szentírás-hoz, amelyek közül kiemelkedő a Római levélhez és a Zsidókhoz írt levélhez készített magyarázata. Ez a teológiai orientáció Kálvin számára nagyon imponáló volt, és talán nem véletlenül kezdte meg az újszövetségi kommentárok sorozatát ezzel a kettővel.³⁹

4. Kálvin ellenfelei és a tévelygők

Kálvin biblika-teológiájának, és kommentárírásának kihagyhatatlan része az ellenfelekkel és a tévelygőkkel való polémia. Írásmagyarázataiban szinte lépten-nyomon olyan személyekkel hadakozik,⁴⁰ akik mint szélsőségesek és elhajlók a Szentírást elcsavarják, ködösítik, meghami-

³⁷ Békési Andor, Kálvin tanítói a kegyességre, 8.

³⁸ Siegfried Raeder, Jacobus Stapulensis Faber, in: *RGG* 3 (2000), 1-2.

³⁹ Vö. Pruzsinszky Pál, *Kálvin János* I, 317.

⁴⁰ Pedig Kálvin békére vágyott, az evangéliumot is a béke és öröm hírének tartotta, de az ellenszegülőkkel és tévelygőkkel szemben, akik rútul és hol nyíltan, hol alattomban elcsavart kegyes szövegek mögé bújva támadták

sítják, vagy olyan következtetéseket vezetnek le belőle, amelyekkel igazolást vélnek szerezni spekulációik és tévelygéseik számára. Ahogy az egyháztörténelemből tudjuk, a reformáció korában számtalan ilyen irányzat, vagy hullám söpört végig a reformáció országaiban,⁴¹ nem kímélve Kálvint, és Genfet sem. Talán utalni lehet arra, hogy Kálvinnak a kommentárokból *a pápa, a pápaság és a pópisták* tévelygései voltak a visszatérő témái, aminek minduntalan nagy figyelmet szentelt.⁴² Ingerelte őt az a teológiai zűrzavar és rejtély (*theologia papatus, horribilis labyrinthus*), ahogyan magyarázták a Szentírást, „mivel Krisztussal nem törődve haszontalan és üres elmélkedésekben” találták kedvüket.⁴³ Nehezen viselte, hogy a pápa Péter utódjaként, sőt Krisztus helytartójaként és egyház másodrangú fejeként számon tartott hatalmának,⁴⁴ ill. Róma elsőbbségének⁴⁵ teológiai alapot akarnak szerezni. Egy másik ilyen fájdalmas pontja volt a Szervéttel való vita, amire kommentárjaiban szintén utal. Nemegyszer Szervét Mihályt hitvány alaknak nevezi, mivel hamisítja a hitet, és meg akarja fosztani az ígéretektől.⁴⁶ Véleményét az *anabaptistákat*⁴⁷ és *libertinusokat*⁴⁸ illetően sem rejti el,⁴⁹ amikor azt mondja róluk, hogy *fanatici homines*,⁵⁰ vagy hogy álmokat kergetnek (*illusiones anabaptistarum*).⁵¹ Doede Nauta megjegyzi, hogy mennyire lehetett az anabaptistáknak pozitív hatásuk a

---

őt, nem maradhatott tétlen. A Mt 5,24 igemagyarázatában (HEI 80) ki is kel magából ellenük, ill. olyanok ellen, akik a vallást is csak bünt és háborúságot takaró köntösnek használják: „Hiába jönnek az emberek a templomba és hiába fogadnak Istennek áldozatokat, amíg viszálykodásban vannak felebarátaikkal”: *Evangéliumi harmónia* I, 193. Vö. Nagy Sándor Béla, A háború és béke, mint teológiai probléma Kálvin igehirdetésében, in: *Református Egyház* 33 (1981), 32.

⁴¹ Vö. pl. John Knox harcát a skót boszorkánysággal és a népvallási nekromantikus jelenségekkel: Julian Goodare, John Knox on Demonology and Witchcraft, in: *Archiv für Reformationsgeschichte* 96 (2005), 220-245.

⁴² Vö. Adrian A. Helleman, The Natur of Calvin's Rejection of Papal Primacy, in: *Calvin Theological Journal* 29 (1994), 432-440. Heriber Schützeichel, Calvins Kritik der biblischen Begründung des Papstamtes, in: *Catholica* 41 (1987), 42-63. Ross Mackenzie, Authority in the Reformed Tradition, in: Peter J. McCord (ed.), *A Pope for All Christians*, Paulist, New York 1976, 94-127 → The Reformed Tradition and the Papacy, in: *The Journal of Ecumenical Studies* 13 (1976), 359-367. Heriber Schützeichel, Das altkirchliche Papsttum in der Sicht Calvins, in: *Catholica* 43 (1989), 31-53.

⁴³ Az ApCsel 16,31-hez írt magyarázatában.

⁴⁴ Az ApCsel 1,13-hoz írt kommentárjában Kálvin keményen fogalmaz: „Bizonyítani akarják az írásokból, hogy Péter Krisztus után másodrangú feje volt az egyháznak. Egyetlen betű sem maradt fenn, mely az ő koholmányukat támogatná.” CO 48,15.

⁴⁵ Kálvin erre a kritikára több helyen is kitér kommentárjaiban: Mt 16,18-19 (CO 45,473-477); Lk 22,31-32 (CO 45,712-713); Jn 21,15 (CO 47,451-453). Vö. Adrian A. Helleman, The Nature of Calvin's Rejection of Papal Primacy, 444kk.

⁴⁶ Vö. a Mt 15,21-hez írt kommentárjában (= *Evangéliumi harmónia* III, 45: HEI 215).

⁴⁷ Kálvin az anabaptisták és libertinusok ellen külön is írt traktátust. Számomra későbbi kiadása volt elérhető: Ioannis Calvini *Tractatus theologici*, Gaenevae 1576-os kiadás, és az abban található: *Psychopannychia*, 535-655, amiben külön is foglalkozik velük. Vö. Brevis instructio muniendis fidelibus advesus errores communis sectae Anabaptistarum. Ioannes Calvinus ministris et pastoribus ecclesiarum comitatus neocomensis, 569-599. old. Valamint: Aversus fanaticam et furiosam sectam libertinorum, qui se spirituales vocant, Instructio, 599-655. old. Vö. a *Psychopannychia* magyar fordítását is: *Psychopannichia, vagyis értekezés arról, hogy nem alusznak... a szentek lelkei, kik a Krisztusban való hitben halnak meg.* (1534). Ford. Rábold Gustáv. Kálvin János művei 8, Pápa 1908 (CR 33,165kk. CO 5,165kk.).

⁴⁸ Vö. Hugh Y. Reyburn, *John Calvin: His life, Letters, and Work*, London-New York-Toronto 1914, 191-211.

⁴⁹ Vö. az ApCsel 2,39.44 -hoz írt magyarázatát.

⁵⁰ Vö. Kálvin kommentárját az ApCsel 4,34-hez (CAA 42-43).

⁵¹ Vö. az ApCsel 7,31 magyarázatát (CAA 65).

reformáció alakulására.⁵² Kétségtelen, hogy Kálvin csak a Szentírásra támaszkodott, viszont korának lelki irányzatai, amelyek heretikus gondolatokat is terjesztettek, bizonyos értelemben motiválták, illetve provokálták arra, hogy a felvetett kérdésekre reagáljon, és a bibliai helyek magyarázatánál választ adjon a környezetében dülő lelki harcokra, vagy tévelygésekre. Ilyen szempontból inspiratívnak mondható a korabeli ellenfelek és lelki tévelygők működése, mivel ezek háttéréből annál tisztábban ragyoghatott fel Kálvin teológiai éleslátása és íráshűsége.⁵³

3. A „teljes Szentírás“ elve Kálvinnál

A „teljes Szentírás” (*sola Scriptura*) értelmezésénél, ami tulajdonképpen a reformációnak egyik fontos jelmondata volt, felmerül az a kérdés is, vajon mennyire tekintette Kálvin az akkor ismert és használt Szentírást *teljesnek*, azaz abszolút befejezettnek, komplettnek, tehát tökéletes kijelentésnek és megbízható szövegnek. Ez a kérdés azért is merült fel kommentárjaiban, mert főleg a nehéz helyek magyarázatánál, ahol vagy az eredeti szöveg nem volt világos, vagy annak applikációja nem volt egyszerű, Kálvin találkozott olyan véleményekkel, amelyek hiányosnak találták volna a Szentírást. Az egyik alkalommal, amikor a *názir-nézer* szó jelentése körül folyt a vita, Kálvin hivatkozik Chrysosztomosz képtelen véleményére, aki szerint azért nem lehet ezt helyesen megérteni, mert a próféták számos könyve elveszett. Kálvin ezt határozottan elutasítja, mint olyan választ, aminek semmi alapja nincsen, mert véleménye szerint „ha megfosztotta is az Úr a régi népet a lomhasága megbüntetése végett a Szentírás egy részétől, vagy ha eltávolította is belőle a kevésbé szükséges részeket, Krisztus eljövételétől kezdve mégsem vész el semmi sem. ... Ha épségben vannak meg ma is a Szentírás mind-ama könyvei, melyek Máté idejében megvoltak, akkor meg kellene valahol találnunk a próféták idézett bizonyítékát”,⁵⁴ tehát a többi meglévő bibliai könyv szövegében. S ezek után hivatkozik Bucerre, akinek exegetikai elemzése és értelmezési véleménye Kálvin számára meggyőző volt, főleg annak krisztológiai aspektusai miatt.

Ennek alapján is bizonyítható, hogy Kálvin számára a „teljes Szentírás” elve sztatikus dolog, amiben nem hagy semmi kétséget. Szerinte nem kell a mostani Szentíráshoz újabb prófétai könyvet keresni vagy más kijelentésforrás után kutatni, hogy teljesebb és érthetőbb legyen Isten Igéje: a meglévőben elégséges módon van kijelentve Isten akarata és üdvterve,

---

⁵² Doede Nauta, Stand der Calvinforschung, 80.

⁵³ Ernst Saxer, Aberglaube, Heuchelei und Frömmigkeit. Eine Untersuchung zu Calvins reformatorischer Eigenart. Zürich 1970, S. 278-280. Doede Nauta, Stand der Calvinforschung, 80-81.

⁵⁴ Mt 2,23-hoz: Kálvin János, *Evangéliumi harmónia* I, 112-113 (HEI 45).

csak megfelelően kell tudni benne keresni, értelmezni és magyarázni. Ebben pedig a fővonal Krisztushoz vezet és Krisztus vonalán a többi bibliai hely helyes megértéséhez.

4. Kálvin írásértelmezése

Kálvin írásértelmezésében több szempontot is megfigyelhetünk:

1. A személyes szempont

Kálvinnak meggyőződése,⁵⁵ hogy a Szentírás személyes olvasása olyan gyakorlás, ami által sokkal képzetebbé teheti magát az ember nemcsak általában, hanem a különböző életbeli helyzetekre nézve is, főleg a családsággal szemben. Az a legjobb, ha az az ember, aki pl. Isten szolgálatába akar lépni, a Szentírást már gyermekkorától fogva szívja lelkébe, miként Timótheus is, hogy ne gyakorlatlan újonc gyanánt induljon a szolgálatba. A Szentírás Kálvin számára olyan forrás, ahonnan megfelelő bölcsességet lehet szerezni, amely elegendő az üdvösségre. Persze, a Szentírásban is óatosan kell keresni, mert Kálvin tudja, hogy az álpróféták is használják Isten szavát, vagy hogy vannak emberek, akik szörszálhasogató módon nyúlnak a Szentíráshoz, rágódva a törvény betűin és megrontva az Ige eredeti üzenetét idegen magyarázatokkal, ami nem vezethet Krisztushoz. Ezért Kálvin szerint úgy kell bánni a Szentírással, hogy annak célját és lényegét megtaláljuk, ami nem lehet más, mint a Krisztusban való hit.

2. A bibliai szöveg ihletettsége

A bibliai szöveg ihlettségéről Kálvinnak az a véleménye⁵⁶ - ahogy azt az apostol a 2Tim 3,16-ban is írja -, hogy a teljes írás Istentől ihletett. Kálvin a görög *pa'sa* (γραφῆς) „teljes”-nek fordítja (*omnis scriptura*), de hozzáteszi, hogy az lehet „teljes” vagy „egész” (*tota*) is. Ezzel valószínűleg nem a terjedelmére vagy az Írás betűire utal, hanem másik két igazságra: Egyrészt arra a kijelentésre, hogy úgy, ahogy megíratott, megvan benne minden ismeret ahhoz, hogy eljussunk az üdvösségre a Krisztusban való hit által. Ugyanakkor nemcsak eszkatológiai vagy üdvtörténeti jellege van ennek a kijelentésnek,⁵⁷ hanem olyan is, hogy a földi

⁵⁵ Írja a 2Tim 3,15-höz írt kommentárjában (COE 528).

⁵⁶ Magyarázza a 2Tim 3,16-hoz írt kommentárjában (COE 523).

⁵⁷ Kálvin eszkatológiai látásmódjához érdekes elolvasni a következő tanulmányt is: Balázs Németh, Calvin: Apokalyptische Spekulation – ein Greul, in: *Reformiertes Kirchenblatt* 76 (1999/9), 1-2.

élet etikai normáit is ebből tanulhatjuk. Isten ezt nekünk jelentette ki, s a meglévő Szentírás ezt teljes mértékben és elegendő módon közli velünk. Kálvin szerint az „Istentől ihletett” (*Divinitus inspirata est*) kifejezés a Szentírás tekintélyének (*Scripturae autoritas*)⁵⁸ bizonyítását is hivatott erősíteni,⁵⁹ valamint azt, hogy Isten fensége (*maiestas Dei*) nyilvánul meg benne. A kívülállók ezt azonban nem látják, mert erre csak a kiválasztottak (*electis*) képesek, akiket a Szentlélek megvilágított (*qui sunt a Spiritu sancto illuminati*). Kálvin tudja, hogy a Szentírásban pl. a próféták beszélnek hozzánk, akik emberek voltak, ezért nem csodálkozik, hogy egyesek kételkednek a Szentírás szerzői felől. Kálvin ezt azonban azzal hárítja el, hogy rámutat: a próféták nem az ő eszüktől beszéltek, hanem mint a Szentlélek eszközei (*Spiritus sancti organa*), csak hirdették azt, ami a mennyből rájuk bízott.⁶⁰ Ezért ezek „nem emberi véleményközlések, hanem a Szentlélektől diktált tudomány (*a Spiritu sancto dictata*). Ha valaki azt veti ez ellen, hogy honnan lehet azt tudni? – azt felelem, hogy az Isten ugyanazon lélek megnyilvánulása (*Spiritus revelatio*) folytán annak szerzőjeként tűnik fel, úgy a tanítványok, mint a tanítók előtt. Mert sem Mózes, sem a próféták nem írták meg könnyelműen azt, amit az ő kezükből kaptunk, hanem – mivel isteni ihletettségből szóltak (*Dei impulsu loquerentur*) – híven és félelem nélkül állították, hogy az Isten szája beszélt általuk (*os Domini loquentum esse*).”⁶¹ Kálvin tehát az első bizonyágtevők komolyságára és mély hitére, ill. a Szentlélekre hivatkozik, amikor azt mondja, hogy ugyanaz a Lélek tesz bizonyágot a mi szívünkben (*testatur cordibus nostris*), aki hajdan igénybe vette az ő bizonyágtételüket is. Ezért ebből is az következik, hogy „a Szentírás iránt olyan tisztelettel kell viseltetnünk, mint Isten iránt,”⁶² és teljes bizalommal fogadhatjuk a Szentírást, nem félve attól, hogy valami emberi keverék (*humani admistus*) volna benne.

Ugyanakkor a Szentírás olyan szabály, amit egészségesen kell használnunk, ha jó és boldog életet akarunk élni. Ezért óv a Szentírásból kivett helytelen következtetésektől, mert a biblia helytelen (*pravus*) felhasználása, ill. félremagyarázása (*abusus*) megrontja (*corrumpo*) a Szentírást. Kálvin azt tanácsolja, hogy a Szentírás kapcsán nem szabad foglalkozni a csak szellemes és haszontalan szellemességekkel, mesélésekkel sem hízelgő hiúságokkal, mert az csak haszontalan fecsegéshez (*garritus*) vezet. Majd erélyesebben is szól Kálvin a Szentírás

---

⁵⁸ Vö. John H. Lett, Faith and Authority: H. Jackson Forstman, *Word and Spirit: Calvin's Doctrine of Biblical Authority*, Standfört University Press, Standfört 1962, in: *Interpretation* 17 (1963), 89-91(recenzió).

⁵⁹ Vö. Kálvinnak az ApCsel 1,16-hoz írt magyarázatát (CAA 8).

⁶⁰ Vö. az ApCsel 1,16-hoz írt fejtegetést (CAA 8).

⁶¹ 2Tim 3,16 (COE 523).

⁶² 2Tim 3,16 (COE 523).

elcsavaróiról: Az apostol „ezzel oldalba vágja azokat a semmiháziakat (*nebulones*), akik üres okoskodásaikkal (*vana speculatio*), mint valami széllel táplálják a keresztyén népet.”⁶³

3. A Szentlélek belső bizonyágtétele

Kálvin írásértelmezésénél előtérbe kerül az a kérdés is, hogy miből lehet megismerni, hogy az Írás Isten igéje. Egyértelmű válasza: a Szentlélek belső bizonyágtétele (*testimonium internum Spiritus Sancti*) alapján. Igaz, hogy össze lehet hasonlítani a Szentírást is olyan iratokkal, amit emberek írtak, legyen az Demoszthenész, Cicero, Plato, vagy Arisztotelész. Az ő olvasásuk azonban szórakoztat, de nem rendelkezik olyan erővel, hogy megváltoztatná az emberek, vagy a világ életét. Mert habár az antik írók olvasása esztétikus, vagy nyelvi élményt nyújt is, a Szentírás a Szentlélek által olyan erővel hat ránk, amiből minden további nélkül megérezzük az isteni jellegét. Ez meggyőz afelől, hogy a Szentírásnak isteni szerzője van.⁶⁴

Kálvin vallja, hogy az Írás központja a Krisztusról szóló bizonyágtétel, amit szívünkben a Szentlélek tesz érthetővé és igazzá. Krisztus egyedüli alapja az egyháznak (*unicum fundamentum est Christus*), és ezért egyedüli alapja a hitnek is. Az apostolok és a próféták, mint „építészek” építik az egyházat Krisztusra. A Szentírás nem keletkezett az egyház akaratából. A bizonyosság arról, hogy a Szentírás Isten igéje, nem az egyháztól van, hanem az egyház ismerheti fel a Szentírásban az Úr igazságát.⁶⁵ A Szentírás igazáról tehát a Szentlélek győz meg, ami nem az ember intellektuális képessége, hanem mennyei ajándék.⁶⁶ A Szentírásból az emberek szolgálata által Isten szava áramlik hozzánk, és az egyháznak annyi feladata van csupán, hogy bizonyágot tesz a Szentírás voltáról (*consensus ecclesiae*). Ha hozzánk Isten szava beszél a Szentírásból, ez segít abban, hogy megismerhessük az igazságot. Ha más tanítás hangzik el, mint amit az írás mond, az Isten igéje fényében meg lehet ismerni a hazugságot, és a Sátán lelkét. Kálvin tehát magából a Szentírásból emeli ki a lelkek és tanítások megkülönböztetésének a módját, és kritériumát.⁶⁷ Az Ószövetséget is krisztológiai értelemben veszi,⁶⁸ és óvatosan mozog a Szentírás allegorikus magyarázatánál, amiben inkább kritikus álláspontra helyezkedik.

⁶³ 2Tim 3,16 (COE 523).

⁶⁴ Alexander Ganoczy, Calvin als paulinischer Theologe, 51.

⁶⁵ Alexander Ganoczy, Calvin als paulinischer Theologe, 55.

⁶⁶ Vö. a Róma 8,16-hoz írt kommentárt (COE 56). Alexander Ganoczy, Calvin als paulinischer Theologe, 56.

⁶⁷ Alexander Ganoczy, Calvin als paulinischer Theologe, 58.

⁶⁸ Vö. pl. az 1Móz 3,15 magyarázatát az „asszony magváról” (utódjáról), amit Kálvin egyértelműen Krisztusra vonatkoztat (CO 23,71): Scott M. Manetsch, Problems with the patriarchs: John Calvin’s interpretation of difficult passages in Genesis, in: *Westminster Theological Journal* 67 (2005), 9. Vö. még: Richard C. Gamble, The Sources of Calvin’s Genesis Commentary: A Preliminary Report, in: *Archiv für Reformationsgeschichte* 84 (1993), 206-221.

4. Különbség a Szentírás és az igehirdetés között

A nagy münsteri Kálvin-kutató Wilhelm H. Neuser⁶⁹ arra figyelmeztet, hogy Kálvin különbséget tesz a Szentírás (*scriptura sacra*) és az Ige hirdetése (*praedicatio verbi*) között, és rámutat arra, hogy Kálvin ezt a kettőt külön tárgyalja az *Institutioban*.⁷⁰ Neuser kutatásaiból kiindulva megállapíthatjuk, hogy Kálvin igazán nagyon ritkán használja a „Szentírás” szót, mivel félreérthető, és mert talán túl merevnek tűnhet. Sokkal inkább – mondja tovább Neuser – használja az „Isten Igéje” kifejezést (*verbum Dei*), mivel az bizonyos történésnek a jelölése, ami a pátriárkákon, papokon és prófétákon keresztül tovább terjedt. Hasonlóan az Újszövetség is olyan könyv, amely Krisztus Igéjét (*verbum Christi*) és az apostolok tanítását (*doctrina Apostolorum*) tartalmazza. Eszerint tehát Kálvin dinamikusnak tartotta Isten Igéjét, amely pont azért dinamikus, mert Isten szolgálói élő bizonyágtételükkel teszik azzá. Ezért nem hangsúlyozza felettébb a „Szentírás” megjelölést, hanem inkább az üzenetet és a bizonyágtételt, amely mint személyes történés egyformán válik élővé magában a Bibliában és a jelenben is.⁷¹ Neuser itt W. Krusche⁷² gondolatait használja Kálvin inspirációtanításáról, amiben világosan leszögezi, hogy Isten Igéje nem az által válik Isten Igéjévé, mert valaki ezt szó szerint ismétli, hanem úgy, hogy azt megbízhatóan és engedelmesen adja tovább, mint megtapasztalt élő valóságot, amiben nem kerüli el saját konkrét emberi mivoltát, hanem azt hasznosítja a bizonyágtétel számára. Kálvin számára ugyanis az ember és Isten közötti személyes találkozás volt a döntő.⁷³ Csak sejteni lehet, hogy talán akkor juthatott erre a látásra, amikor az evangéliumi harmóniát próbálta összerakni és magyarázni: akkor egyre világosabbá válhatott előtte, hogy az evangélisták pl. az ószövetségi, főleg prófétai jellegű idézeteket nem szó szerint alkalmazzák, hanem a betűhöz való merev ragaszkodás helyett inkább szabadabban, „igazi lelki értelemben használják”.⁷⁴ Talán éppen az evangélisták „szabadsága” szolgálhatott számára inspirációul, hogyan kell igazán érteni és alkalmazni Isten Igéjét.⁷⁵ És, mivel Kálvin nem a merev Szentírást képzelte Isten igéjének, hanem a bibliai üzenetet és annak hirdetését (Ver-

⁶⁹ Wilhelm H. Neuser, *Theologie des Wortes*, 21.

⁷⁰ *Inst.* I, 6-9; II, 9-11; ill. III, 2.

⁷¹ Wilhelm H. Neuser, *Theologie des Wortes*, 22.

⁷² Vö. W. Krusche, *Das Wirken des Heiligen Geistes nach Calvin*, Göttingen 1957, 170-174.

⁷³ Karl Reuter, *Das Grundverständnis der Theologie Calvins*, BGLRK 15, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1963, 129-130.

⁷⁴ Erdős József, Kálvin mint exegeta, in: Szóts Farkas (szerk.), *Emlékezés Kálvinról*. A reformátor születésének 400-ik évfordulója alkalmára, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1909, 102. Erdős József ki is mutatja saját válogatása alapján, hogy pl. hol utal Kálvin a próféták szavaira, amit az evangélisták szabad feldolgozásuk és használatuk szerint iktatnak be szövegeikbe. Főleg a következőkről van szó: Mt 2,6 (HEI 37) → Mik 5,2; Mt 2,5 (HEI 37) → Hós 11,1; Mt 2,23 (HEI 45) → Bir 13,5; Mt 8,17 (HEI 110) → Ézs 53,4; Mt 21,5 (HEI 271) → Zak 9,9.

kündigung), amire azonban nem az egész Szentírás alkalmas, ezért érthető az ő „szabadsága” a bibliai szöveg kezelésénél, vagy pl. a hallgatása is a Jelenések könyvéről⁷⁶ – mondja tovább professzor Neuser, ezzel utalva arra is, hogy Kálvin a Szentírást nem önmagára, vagyis a holt betűre, hanem az üzenetre nézve értelmezi.⁷⁷

5. Az írásértelmezés teológiai szempontjai

Utaltunk már arra, hogy Kálvin János biblika-teológiájának 3 lényeges szempontja van. Az írásértelmezés, Jézus Krisztus személye, és a megváltás-, ill. megigazulás-tan, ami szorosan összefügg a kiválasztással. Gánóczy Sándor azon a véleményen van, hogy Kálvin igazán a páli teológia vonalában áll, ami számottevően igazolható hermeneutikájából is.

Tagadhatatlan, hogy Kálvin sokat dolgozik a páli teológiával, de ezen nem kell meglepődni, hiszen az újszövetségi levélanyag legnagyobb részét Pál levelei képezik. Ugyanakkor tény és való, hogy a megigazulás kérdését legszámottevőbben éppen Pál apostol fejtegeti. Elmondható az is, hogy más reformátorok is mélyreható figyelmet szenteltek Pálnak, s iratai közül leginkább a Római levélnek. Kálvin ismerte úgy Pált, mint kortársainak magyarázatait Pál leveleihez is, és használta ezeket.⁷⁸ Erről világosan vall a Római levél kommentárjában: „... annyi kitűnő munkás után még én is erre a munkára vetem a kezemet. Sokan írtak magyarázatot ehhez a levélhez a régiek közül,⁷⁹ és sokan az újabbak közül is. S valóban, ennél jobbra sohasem fordíthatták munkájukat. Mert aki ezt a levelet megérti, az előtt úgy szólván feltárgult az ajtó a teljes Írás megértésére.”⁸⁰ A Korabeli humanista irányzatban előtérbe került nemcsak a reformatori írásértelmezés, hanem Pál apostol teológiájának a tanulmányozása is. Nem csoda tehát, hogy Pál is ezen az úton halad tovább. Gánóczy Sándor és T. H. L. Parker azt a véleményt erősítik, hogy Kálvin a Római levélhez írt kommentárjával egy időben készült már

---

⁷⁵ Az evangéliumi harmóniában a Mt 2,6-hoz megjegyzi, hogy az írástudókkal ellentétben, akik hűségesen (azaz pontosan) idézték a Szentírás szövegét úgy, amint az a prófétáknál volt olvasható, „Máté azonban elégnék tartotta megjelölni a helyet”. Majd tovább folytatja, hogy állandóan szem előtt kell tartani azt is, hogy „az apostolok, valahányszor valamelyik szentírási helyet idézik, bár nem szó szerint adják elő, sőt néha nagyon is eltérnek egymástól, mégis megfelelően és helyesen alkalmazzák a szóban forgó dologra”. Itt Kálvin felhasználja a lehetőséget arra is, hogy az olvasóknak tanácsot adjon: „Ezért ügyeljenek az olvasók mindig, minő célzattal hozzák fel az evangélisták a szentírási helyeket, ne nyomozzanak túlságosan minden egyes szót, hanem elégedjenek meg azzal az eggyel, hogy a Szentírást ők sohasem csavarják el más értelemre, hanem tulajdonképpen a valódi céljára alkalmazzák.” Kálvin János, *Evangéliumi harmónia* I, 93.

⁷⁶ Ehhez vö. Peres Imre, Kálvin János újszövetségi kommentárjai, in: Kendeffy Gábor-Romhányi Beatrix (szerk.), *Szentírás, hagyomány, reformáció*, Gondolat Kiadó, Budapest 2008 (nyomtatás alatt).

⁷⁷ Wilhelm H. Neuser, *Theologie des Wortes*, 22.

⁷⁸ Pruzsinszky Pál, *Kálvin János* I, 320.

⁷⁹ Kálvin itt az ajánlólevélben hivatkozik Bullingerre (1536), majd Bucerre (1537) is, illetve Melancthonra (1522, 1532). De ugyanúgy gondolhatott Faber Stapulensisra, Lutherre, és más kortársára.

⁸⁰ Vö. Kálvin János ajánlólevele Grynaeus Simonhoz, In: *Kálvin János, A Római levél magyarázata*, XIV.

az Institutio 2. kiadására, és mind a két műben közös teológiai koncepciót akart érvényesíteni.⁸¹ Valóban az Institutio előszavában ott áll, hogy ezt a művet többek között azért írja, hogy benne a hit summáját adja, s hogy ezzel megkönnyítse a Szentírás ismeretét és megértését. Eszerint Kálvin az Institutioiban a Szentírás legfőbb tartalmát kívánja közölni, vagyis az Isten ismeretét és az üdvösség Jézus Krisztusban adott útját,⁸² jóllehet ma már ezt a művet amolyan kálvini dogmatikának tartják. Gánóczy Sándor Kálvin nyomán ezt úgy fogalmazza meg, hogy az Institutio kulcs és nyitás akar lenni arra, hogy Isten minden gyermeke megnyithassa az ajtót a Szentírás jó, és helyes megértéséhez.⁸³ És mivel a páli levelek közül talán a Római levél fejezi ki a legjobban a Biblia központi üzenetét, ezért Kálvin is a Római levél teológiáját fejt ki a legbehatóbban.⁸⁴ Ebben a felfogásban Kálvin közel áll Lutherhez,⁸⁵ habár Luther a Galata levelet is központi levélnek tartotta hermeneutikája számára.⁸⁶

6. Kávin írásmagyarázati elvei

Tudvalévő, ahogy már többször említettük is, hogy Kálvin János irodalmi munkásságának nagy részét, s egyben szíve szeretetét a Szentírás magyarázata alkotta. Erről az exegetikai és hermeneutikai tevékenységéről több mű és koncepció született,⁸⁷ néhány magyarul is.⁸⁸ Főleg

⁸¹ Alexander Ganoczy, Calvin als paulinischer Theologe, 43., T. H. L. Parker, *Calvin's New Testament Commentaries*, VII-VIII.

⁸² Alexander Ganoczy, Calvin als paulinischer Theologe, 44.

⁸³ Alexander Ganoczy, Calvin als paulinischer Theologe, 45.

⁸⁴ Vö. T. H. L. Parker, *John Calvin*, A Lion Paperback, Glasgow 1975, 89kk.

⁸⁵ Vö. néhány összehasonlító tanulmányt, amelyből látható, hogy vannak köztük egyezések és különbözőségek is. Pl. Thomas D. Parker, A Comparison of Calvin and Luther on Galatians, in: *Interpretation* 17 (1963), 61-75. David Steinmetz, Luther und Calvin am Jabbokufer, in: *Evangelische Theologie* 75 (1997), 522-536.

⁸⁶ Alexander Ganoczy, Calvin als paulinischer Theologe, 48.

⁸⁷ Vö. pl. August Tholuck, Calvins Verdienste um die Auslegung der Schrift, in: *Vermischte Schriften* VIII-IX, Gotha 1867, 206-217. - Fritz Büsser, Bullinger as Calvin's Model in Biblical Exposition: An Examination of Calvin's Preface to the Epistle to the Romans, in: E. J. Furcha (ed.), *In Honor of John Calvin, 1509-1564: Papers from the 1986 International Calvin Symposium*, ARC Suppl. 3, McGill University, Montreal 1987, 64-65. - Dieter Schellong, *Calvins Auslegung der synoptischen Evangelien*, FGLP 38, Chr. Kaiser Verlag, München 1969. - Peter Opitz, *Calvins theologische Hermeneutik*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1994. - Erik A. de Boer, Hermeneutische Schlüssel zur alttestamentlichen Prophetie in Calvins Hesekielpredigten, in: Wilhelm H. Neuser (ed.), *Calvinus Sacrae Scripturae Professor. Calvin as Confessor of Holy Scripture*, Grand Rapids 1994, 199-208. - Wilhelm H. Neuser, Calvins Verständnis der Heiligen Schrift, in: Wilhelm H. Neuser (ed.), *Calvinus Sacrae Scripturae Professor*, 41-71. - Heribert Schützeichel, *In der Schule Calvins*, Paulinus Verlag, Trier 1996. - Anthony N. S. Lane, *John Calvin Student of the Church Fathers*, T. & T. Clark, Edinburgh 1999.

⁸⁸ Erdős József, Kálvin mint exegeta, in: Szóts Farkas (szerk.), *Emlékezés Kálvinról*. A reformátor születésének 400-ik évfordulója alkalmára, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1909, 83-111. - Nagy József, Kálvin ígehirdetése, in: *Református Világszemle* 1937, 105-134.157-172. - Tökés István: *A bibliai hermeneutika története*, Kolozsvár-Napoca 1985, 67-120. - Szabó László, Kálvin, az ígehirdető, in: *Református Egyház* 1986, 102-104. - Péter Miklós, *Kálvin ígehirdetése*, Szemle Füzetek 13, Kolozsvár 1994. - Gánóczy Sándor-Stefan Scheld, *Kálvin hermeneutikája*. Szellemtörténeti feltételek és alapvonalak, Kálvin Kiadó, Budapest 1997. - Bolyki János, Kálvin az ígehirdető, in: *Református Egyház* 1986, 193-194. - Peres Imre, Kálvin János újszövetségi kommentárjai, in: Kendeffy Gábor-Romhányi Beatrix (szerk.), *Szentírás, hagyomány, reformáció*, Gondolat Kiadó, Budapest

az angol nyelvű területen működő kutatók próbálták feltárni és meghatározni Kálvin fontosabb írásmagyarázó technikáját.⁸⁹ Ezekre utalva talán két olyan kutató elemzéseit mutathatjuk be részletesebben, amelyek a mi közegünkben is világos képet alkothatnak Kálvinnak eme jellegéről, s amit az alábbiakban közreadva mi is akceptálhatunk.⁹⁰

Az egyik ilyen elemző Paul Traugott Furhmann⁹¹. Még 1952-ben szentelt figyelmet Kálvin kommentárjainak, s azok alapján – figyelve a korabeli tanulmányokat ehhez a problémához – a következő megállapításokat tette a Szentírás interpretációjáról Kálvin kommentárjaiban:

1. A legfontosabb kálvini megállapítás az – és ez a princípiumok princípiuma –, hogy *Isten megszólalt*. Az ő megszólalásában érvényesül a Szentlélek, és Isten ebbe a szolgálatba, mint az ő szolgálait használ minket is.⁹² Kálvin nem gondol a Biblia mechanikus inspirációjára, hanem a szent szerzők általi ún. organikus inspirációra. Ebben érvényesülhet egyéni, személyes stílus is. Azonban a szerzők különbözőségét összeköti a Szentlélek egysége. Így jut érvényre Isten fensége a Szentírás által.
2. Kálvin második szempontja az írásmagyarázatnál *a Szentlélek megvilágosító hatalma*. Ő komolyan veszi a Szentlélek illuminációját, amely eszköz a Szentírás megértésében és a mi megváltásunkban.
3. Kálvin fontosnak tartja, hogy a magyarázó teljesen *átadja magát* a Szentírás inspirációjának. Mondja is, hogy a Szentírás a Szentlélek iskolája,⁹³ amelyhez a kontempláció társul. Bár Kálvin nem misztikus, de mivel az Istent önmagából kell megismerni, ezért csak a Szentírás tanulmányozásából a Szentlélek segítségével ismerhetjük meg őt.
4. Ugyanúgy lényeges a Szentlélek megértésében és magyarázatában a Szentírás állandó és kitartó *tanulmányozása és elemzése (preparatio)*. Kálvin ezt mindennapi tevékenységnek tartotta – olyan időben, amikor környezetében a humanizmus már mélyrehatóan eluralkodott. Ebben fontosnak tartotta úgy a görög nyelv, mint a klasszikus szerzők

---

2008 (nyomtatás alatt).

⁸⁹ Thomas T. Torrance, *The Hermeneutics of John Calvin*, Edinburg 1988. - T. H. L. Parker, *Calvin's Old Testament commentaries*, T. & T. Clark, Edinburgh 1986. - T.H.L. Parker, *Calvin's New Testament commentaries*, T. & T. Clark, Edinburgh 1993. - B.G. Armstrong, Report on the seminar: An investigation of Calvin's principles of Biblical Interpretation, in: *Hervormde Theologise Studies* 54/1&2 (1998), 133-142. - Flandall C. Zackmann, Garthering Meaning from the Context: Calvin's Exegetical Method, in: *The Journal of Religion* 82 (2002), 1-26; - John L. Thompson, Calvin as biblical interpreter, in: Donald K. McKim, *The cambridge companion to John Calvin*, Cambridge university press, Cambridge 2004, 58-73.

⁹⁰ Természetesen a kutatás még nem zárult le, sőt még elég sok Kálvin-mű kiadására vár, ahogy erről Nagy Barna is áttekintést adott: Nagy Barna, Kálvin kiadatlan prédikációi, in: *Theológiai Szemle* 20 (1944), 100-102. Az utóbbi tíz évben megfogalmazódtak az újabb feladatok is. Vö. Wilhelm H. Neuser, Future Tasks of the International Calvin Research, in: *Hervormde Theologise Studies* 54/1&2 (1998), 153-161.

⁹¹ Paul Traugott Furhmann, Calvin, The Expositor of Scripture, in: *Interpretation* 6 (1952), 188-209.

⁹² 2Tim 3,16 (COE 523); Ézs 1,1; Ámos 1,1.

⁹³ *Inst.* III, 60.

ismeretét. Josephus vagy Plutharchosz mellett ajánlotta és használta a latin szerzőket is (pld. Pliniust, stb).⁹⁴ Emellett elővette gyakran Plátót⁹⁵ is. Ugyanúgy hasznosítja Chrysosztomosz, vagy Nonnos megjegyzéseit is.⁹⁶ Kálvin ezektől is tanul, habár igazi tekintély⁹⁷ számára csak maga a Szentírás és a Szentlélek.⁹⁸

5. További fontos tényező Kálvin exegetikai munkásságában a korabeli reformátorokkal való *szolidaritás*. Kálvin az izraeli próféták újraéledését érezte bennük az akkori katolikus egyházzal való harcban. Kálvin nem akart új egyházat alapítani, hanem megújult hűséges egyház után vágyott,⁹⁹ amely Isten intézménye lenne, és amely az Ő szavára épülne. Bucerrel együtt protestáns egységre törekedett volna, mivel az egyházban nagy a káosz (*horrible confusion*). Viszont Krisztus egységbe köthet össze minket.¹⁰⁰ Ennek a látomását Kálvin Melanchton, Bullinger és Bucer kommentárjaiból vette át, és próbálta saját teológiai rendszerében pozitív elemként szem előtt tartani.¹⁰¹

Három megjegyzést kell még megemlítenünk Paul Traugott Furhmann írásából: Kálvin érdeme az, hogy az írásmagyarázatba visszatért a *filológiai* szempont. Kálvin kommentárjai arról tanúskodnak, hogy szerzőjük rendkívül jól ismeri a görög nyelvet. Ezzel adott volt a Szentírás eredeti nyelvén való tanulmányozásának lehetősége. Kálvin korrekt újszövetségi szöveget akart olvasni és magyarázni. Ezért körültekintően használta a héber szöveget is, a Septuagintát, a Vulgatát és az ókori rabbik műveit. A második megjegyzés Kálvin nagy érdeméhez az, hogy rendkívül *éleslátó képzelőereje volt* a meglévő valóság meglátására, úgy a Szentírásban, mint saját korában. Ezért értette jól a próféták világát, és tudta jól applikálni üzenetüket saját korára. Kálvin szerint a próféciaik minduntalan éltek a keresztyén egyházban, az ő koráig is, amit értelemszerűen kellett magyarázni.¹⁰² Kálvin úgy értelmezte, hogy a próféták és a tanítók, vagyis az ő idejében élő *doktorok*, az Isten egyházában gyakran Isten szája.¹⁰³ Kálvin harmadik nagy érdeme a *hit analógiája*, amiben a hitnek példáit és attitűdjeit össze

⁹⁴ Fil 3,5 (COE 396); Róm 3,16 (COE 20); Mt 2,16 (HEI 44).

⁹⁵ Lk 1,75 (HEI 21); Mt 5,42 (HEI 84); 19,5 (HEI 250); Rom 1,23 (COE 9); 1Kor 10,20 (COE 182); 14,7 (CO 204-205); Ef 4,17 (COE 362); 1Tim 2,1 (COE 474-475); Tit 1,7.12.16 (COE 533-535.537). Vö. a Kol 2,18-hoz írt magyarázatát (COE 422).

⁹⁶ Pl. a Jn 8,28 kommentárjában (HEI 483).

⁹⁷ John H. Leith, Faith and Authority (recenzió): H. Jackson Forstman, *Word and Spirit, Calvin's Doctrine of Biblical Authority*, Standfort University Press, Standfort 1962, in: *Interpretation* 17 (1963), 89-91.

⁹⁸ Pl. az 1Kor 2,13-ban írt magyarázatában (COE 131).

⁹⁹ Főleg az Ézsaiás kommentárjában mintegy százötven alkalommal utal a megújulásra (*restitutio*: 47x, *reformatio*: 18x, *instauratio*: 27x, *renovatio*: 55x): Peter Wilcox, „The Restoration of the Church” in Calvin’s „Commentaries in Isaiah the prophet”, in: *Archiv für Reformationsgeschichte* 85 (1994), 72.

¹⁰⁰ Vö. az Ef 1,10 magyarázatát (COE 339).

¹⁰¹ Vö. Mik 4,1-2; 5Móz 32,44-47.

¹⁰² Vö. Jn 9,39 (HEI 498-499); Ézs 6,4; Hós 6,6; Róm 12,6 (COE 90-91); 1Kor 14,6 (COE 204).

¹⁰³ Ezt írja az 1Sám 42. homíliájában (CO 29,705).

lehet hozni Isten kinyilatkoztatásában, és főleg ígéreteiben. Itt Kálvin leginkább a hit eszkatológiai távlatát értelmezi,¹⁰⁴ ami szorosan összefügg Jézus feltámadásával és a halál utáni élet reményével.

A másik ilyen fontos exegetikai elemzést Kálvin írásmagyarázatában Hans-Johachim Kraus végezte.¹⁰⁵ Ő is néhány pontban próbálja összefoglalni Kálvin exegetikai metódusait. A következőket állapította meg:

1. Kálvin kommentárjai világosak és rövidek, tehát *tárgyilagosa*k.
2. Kálvin nyelvezete visszavezet a *szerezők intenciójára* (eredeti szándékára).
3. A szerzők intenciójához szorosan kapcsolódik a történelmi, geografikus és institucionális körülmények összefüggése a *szerezők szituációjával* (kortörténet).¹⁰⁶
4. Kálvin kereste az *egyes szakaszok jelentőségét*, amit a szerzők írásából próbált kiemelni. Ebben támaszkodott az eredeti jelentőségre, egyszerű jelentőségre, vagy grammatikai jelentőségre, amiben természetesen igénybe kellett vennie a görög és héber nyelvet, valamint a közismert zsidó tudósok exegetikai műveit.¹⁰⁷ Hasonlóképpen igénybe vette a korabeli zsidó posztillákat és a reformációi exegétákat.¹⁰⁸
5. Kálvin kereste a *szakasz kontextusát*, hogy helyesen magyarázhassa értelmét.
6. Az exegézisben fontosnak tartotta az irodalmi bibliai *üzenetet*.
7. Bátran konfrontálódott a *metaforikus* kifejezési móddal és szimbolikus nyelvezettel.
8. Végül Kálvin kereste *Jézus felismerhetőségét* a bibliai szövegben.¹⁰⁹

Ezen kívül számos más kutató is keresi Kálvin exegetikai módszereit és hermeneutikai metódusait. Így került a kutatás középpontjába Kálvin exegetikai és hermeneutikai eljárásainak forráskutatása is, és pedig teológiai, pszichológiai, retorikai, szövegtörténeti és egyéb szempontból. A kutatás lényege az, hogy ugyan Kálvin kommentárjai írásánál számtalan szerzőnek a műveit ismerte és használta, nem lehet rábizonyítani, hogy valakit is vakon követett

---

¹⁰⁴ Vö. Heinrich Quistorp, *Die letzten Dinge im Zeugnis Calvins. Calvins Eschatologie*. Verlag C. Bertelsmann, Gütersloh 1941. Ehhez a problematikához érdemes tanulmányozni Alfons Fischer könyvét is: *Calvins Eschatologie in der Erstausgabe der „Christianae Religionis Institutio“ 1536*, Würzburg 1991.

¹⁰⁵ Hans-Joachim Kraus, Calvins exegetische Prinzipien, in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 79 (1968), 329-341 = Hans-Joachim Kraus, Calvin's Exegetical Principles, in: *Interpretation* 31 (1977), 8-18.

¹⁰⁶ *Inst.* IV, 16.23.

¹⁰⁷ Mint pl. Dávid Kimchi, Abraham ibn Ezra, Raschi stb. műveit.

¹⁰⁸ Mint pl. Bibliander, Pellicanus, Capito, Musculus, Vermigli vagy Oecolompadus.

¹⁰⁹ Vö. T. H. L. Parker, *Calvin: An Introduction to His Thought*, OChT, London 1995, 57-64

volna,¹¹⁰ bár közel állt Bullinger,¹¹¹ Bucer, Melancthon¹¹² vagy Luther exegetikai módszeréhez, és megfigyelte Chryszosztomosz¹¹³ vagy Augustinus írásmagyarázati eljárásait is. Richard C. Gamble ezt azzal védi ki, hogy Kálvin ezeket a reformátortársait olykor élesen bírálta is, ami egyértelműen jelzi, hogy volt önálló véleménye, amiért képes volt határozottan síkraszállni.¹¹⁴

7. Kálvin viszonyulása az apokrifusokhoz

A Szentírás értelmezésénél figyelembe kell venni azt, hogy Kálvin János az akkor ismert ószövetségi kanonikus könyveken kívül utalást tesz a deuterokanonikus iratokra is. Ez leginkább a következő könyvekre vonatkozik: Tóbit, 1-2. Makkabeusok könyve, Bölcsesség könyve, Sirák, Báruk, valamint Eszter és Dániel toldalékai. Ezeket az iratokat Kálvin mint nem kanonikus könyveket ismeri és kezeli, és „apokrifus“ jelzővel illeti. Heribert Schützseichel és Wilhelm Neuser behatóbb vizsgálat tárgyává tették Kálvin apokrifus-használatát. Ezekre a könyvekre Kálvin János is hivatkozik, főleg az Intitúcióban, de itt-ott tesz rájuk utalást egyéb irataiban, sőt az ószövetségi kommentárjaiban is.¹¹⁵ Az Intitúcióban tizenegyszer fordul elő apokrifusokra való utalás. A többi írásában pedig elszórtan hívja ezeket elő. Főleg a vitairatokban érvel ezeket is megemlítve, bár döntő jelentőséget nem tulajdonít nekik.

A hitvallási iratoknál érzékeny az apokrifus téma, ahol nagyon is kellett őrizni a hit tisztaságát, a tiszta és megbízható Szentírás alapján. Éppen a református hitvallási iratokban merült fel az apokrifusokhoz való viszonyulás kérdése. Ezeknek a különböző hitvallásoknak a lényegét talán a francia hitvallás¹¹⁶ fejezi ki a legvilágosabban, amikor a 3. cikkelyben ismerteti a kanonikus könyveket. Majd a 4. cikkelyben rátér arra is, hogy megemlítsse, hogy ezeket a kanonikus könyveket, amelyek egyértelműségét az egyház konszenzusa és a Szentlélek belső bizonyágtétele adja, megkülönböztetik a többi „egyházi könyvektől“, amelyekre hitvallási cikkelyeket nem lehet építeni.¹¹⁷ Kálvin János számára bizonyára ismeretes volt

¹¹⁰ Vö. Richard C. Gamble, Calvin as theologian an exegete: is there anything new?, 191.

¹¹¹ Fritz Büsser, Bullinger as Calvin's Model in Biblical Exposition: An Examination of Calvin's Preface to the Epistle to the Romans, in: E. J. Furcha (ed.), *In Honor of John Calvin, 1509-1564: Papers from the 1986 International Calvin Symposium*, ARC Suppl. 3, McGill University, Montreal 1987, 64-65.

¹¹² Vö. Hans Volz, Beiträge zu Melanchthons und Calvins Auslegungen des Propheten Daniel, in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 67 (1955/56), 93-118.

¹¹³ Vö. pl. Richard C. Gamble, Brevitas et facilitas: toward an understanding of Calvin's hermeneutic, in: *Westminster Theological Journal* 47 (1985), 8kk.

¹¹⁴ Richard C. Gamble, Calvin as theologian an exegete: is there anything new?, 190-191.

¹¹⁵ Az újszövetségi kommentárokban nem találunk utalást az apokrifusokra.

¹¹⁶ 1559-ben keletkezett, mint *Confessio de Foi*.

¹¹⁷ Heribert Schützseichel, *In der Schule Calvins*, 35.

a belga hitvallás is,¹¹⁸ amelyek a 4. és 5. cikkelyében foglalkozik a kanonikus könyvek listájával, illetve a Szentlélek bizonyágtételével, amely azokat „hivatalosítja“. Majd a 6. cikkelyben szóba kerül a deuterokanonikus könyvek tárgyalásának kérdése: Az egyházi atyák szerint lehet őket az egyházban olvasni és olyan értelmezést hasznosítani, amely összhangban van a kanonikus könyvekkel, ugyanakkor itt is előjön az a kétely, hogy a deuterokanonikus könyvek nem rendelkeznek olyan erővel és tekintéllyel, hogy a hitvallás alapjául szolgáljanak, ezért nem érhetnek fel a szent könyvek tekintélyével. Hasonló módon értelmezi a deuterokanonikus könyveket a svájci hitvallás (*Confessio Helvetica posterior*)¹¹⁹ is, amely már az első artikulusban rendezi a Szentírás könyveit és az apokrifusokat. Ezekben a kérdésekben az említett hitvallások követik Augusztinus, Hieronimus és Rufinus véleményét, és elégségesnek tartják a kegyesség ápolásához a kanonikus könyveket.

Kálvin János számára is mérvadó volt ez a vélemény, és semmilyen hitbeli megalapozást nem épített az apokrifusokra. Mégis tudjuk, hogy hivatkozott a deuterokanonikus könyvek szövegére ott, ahol ez alátámasztotta teológiai meggyőződését, ha ez összhangban volt a Szentírás tanításával. Tetteen érhetjük őt például a halottak feltámadása, a lélek halhatatlansága, az örök Ige teológiájának fejtegetésénél, amikor ezeknek a könyveknek a bizonyágtételét is igénybe veszi. Ugyanakkor az is igaz, hogy az istentiszteleti szolgálatban, a prédikációban, vagy az előadásban soha nem adott helyet a deuterokanonikus szövegeknek.¹²⁰ Ez azzal magyarázható, hogy a lelki élet ápolásában Kálvin csak a bibliai könyvek tiszta tanítására akart támaszkodni. Hogy mégis hozzányúlt a deuterokanonikus könyvekhez és olykor, nagyritkán, használta is őket, ez talán történeti szempontból magyarázható. Ugyanis Kálvin kezében ott volt az Ószövetség héber szövege, valamint görög szövege (LXX) és a Szentírás latin fordítása (Vulgata). Ha valaki, akkor éppen Kálvin értette jól, a Szentírás keletkezésének folyamatát, valamint azt is, hogyan kanonizálódott az Újszövetség. Ezért egyet érthetünk Heribert Schützeichel megállapításával,¹²¹ hogy Kálvin a deuterokanonikus könyveket történelmi hídfunkciónak veszi az ószövetségi héber kánon és az újszövetségi görög kánon között.¹²²

Kálvin írásmagyarázatában bizonyos szempontból figyelhetett arra a körülményre, hogy 1546. április 8-án a tridenti zsinaton megszületett az a dekrétum, amely a Szentírás

---

¹¹⁸ 1561-ben keletkezett, vagyis még Kálvin életében.

¹¹⁹ 1566-ban keletkezett, tehát már Kálvin 1564-ben bekövetkezett halála után.

¹²⁰ Heribert Schützeichel, *In der Schule Calvins*, 37.

¹²¹ Vö. Heribert Schützeichel, *In der Schule Calvins*, 37.

¹²² Ezt a véleményt eredetileg az evangélikus és katolikus ökumenikus munkabizottság 1986-ban fogalmazta meg és 1992-ben hozta nyilvánosságra a „Kánon-Szentírás-Tradíció“ címen: Heribert Schützeichel, *In der Schule Calvins*, 36.

könyveit és a hagyományt jellemezte. Ebben az iratban mennydörgő fenyegetés olvasható a deuterokanonikus és a szentírási könyvek egységének megkérdőjelezőivel szemben: Ha azonban valaki ezeket a könyveket nem fogadja teljesnek minden részletükben, ahogy azok az ólatin Vulgata-kiadásban találhatóak, és a katolikus egyházban olvassák őket, mint szent és kanonikus iratokat, azt *anathémával* kell sújtani, olvashatjuk a dekrétumban.¹²³

Ebben a tridenti zsinati döntésben tehát a bibliai könyvek és a tradíció egy szintre kerül, mint bizonyágtétel és segítség a hit megújulásában. Heribert Schützeichel értelemszerűen leszögezi, hogy a deuterokanonikus iratok „szent” és „kanonikus” jelzővel illetnek, amivel erősíteni lehet a hitet és megújítani az egyház szokásait. Kálvin ezeket a határozatokat kritikával fogadta.¹²⁴ Személyesen zavarta őt főleg az, hogy pld. a 2Makk könyvéből alapot szerzett a zsinat arra a tanításra, hogy lehetséges a tisztítótűz, a szentek közbenjáró imádsága, ill. Tóbit könyvéből a jócselekedetek, az exorcizmus és más tanítások.

Kálvin teológiai argumentációjában a zsinat határozatai ellen hivatkozik az óegyházra, de főleg Hieronimuszra. Ő mérvadónak tarja a 397-es karthágói zsinat döntését, amely a bibliai kánonban meghagyta a deuterokanonikus könyveket. Kálvin kifogásolta azonban azt, hogy például a 2Makk 15,38 nem illik össze a Szentlélek fenségével és azzal sem, hogy a Sir 18,22-t, mint a megigazulás alapját, a zsinat a Szentírás bizonyágtételének mondja.

Heribert Schützeichel négy pontban foglalja össze Kálvin viszonyulását az apokrifusokhoz, amit mi is helyesnek tarthatunk.

1. Kálvin János hét ószövetségi apokrifust ismert el.¹²⁵ Ezeket azonban nem tartja szentnek, sem kanonikusnak, mivel hamis tanítást is tartalmaznak, és az óegyházban nem született velük kapcsolatban konszenzus.
2. Kálvin János a deuterokanonikus könyvekben is talál olyan iratokat, vagy részeket, amelyek a kegyes élethez használhatók lehetnek.
3. Kálvin a deuterokanonikus hivatkozásokot leginkább a Sirák és a Bölcsesség könyvéből veszi elő, főleg akkor, ha ezzel alá tudja támasztani állításait, és ha ezek nincsenek ellentétben a Szentírás többi könyvével, vagy a hit tanításával.
4. Kálvin hangsúlyozza a Szentírás tekintélyét az Isten dicsősége és a Szentlélek belső bizonyágtétele alapján. Itt azonban megjegyzi, hogy az Isten Igéje nem függ az embertől vagy az egyház tekintélyétől. Ugyanakkor az egyház a Szentírás tekintélyét megerősítheti. Ez a Szentlélek külső bizonyágtétele. És Kálvin ezt a külső bizonyág-

¹²³ Heribert Schützeichel, *In der Schule Calvins*, 31.

¹²⁴ Vö. Kálvin János, *A tridenti zsinat határozatainak cáfolata* (1547), Ford. Rábold Gusztáv, Kálvin János művei 16, Pápa 1909 (CR 35,365kk; CO 7,365kk).

¹²⁵ Judit könyvét nem veszi figyelembe, ill. nem használja.

tételt az ógyeházi atyák véleményéből veszi. Ebben radikálisan különbözik a tridenti zsinat határozatától. Ugyanakkor Kálvin Jánost írásmagyarázatában és teológiai érveleiben a tridenti zsinat lényegesen nem befolyásolta.

A kanonikus könyvekkel továbbra is mérték szerint tartózkodó maradt, a deuterokanonikus könyvek textusairól nem prédikált, és ezekhez a könyvekhez nem írt kommentárt.¹²⁶

8. Kálvin magyar nyelvű újszövetségi írásmagyarázatai

1. A lefordított és kiadott bibliamagyarázatok

Kálvin kommentárjainak magyar fordítása arra készült, hogy az Institutio mellett a lelkipásztorok, a teológusok és az egyház közössége Kálvin szemével és hitével olvashassa illetve tanulmányozhassa a Szentírást. Ennek a kérdésnek elsősorban Nagy Barna¹²⁷ szentelt kellő figyelmet, amíg élt és erről publikált. Nagy Sándor Béla 1986-ban pedig hiányosan utal a magyar kiadásokra a Filippi levél előszavában.¹²⁸

A Református Egyházi Könyvtár szerkesztősége magára vállalta azt a feladatot, hogy Kálvin kommentárjait magyarra lefordíttatja, és mihamarább kiadja. Valójában azonban csak mintegy negyed évszázaddal később kezdett megvalósulni ez a terv. Neves Kálvin-kutatónk Bihari Mihály¹²⁹, aki nemzetközi elismerésre jogosult, nagy szorgalommal készítette a Kálvin-bibliográfiáját,¹³⁰ a késést viszont azzal indokolja, hogy az első világháború és utána következő válság miatt kénytelen volt az ügy még vártni magára. Azonban az előkészületi munkák nem álltak le, hanem a kedvező idő¹³¹ elérkeztével folyamatosan jelenhetett meg a fordítások nagy része. Így a Kálvin-kommentárok közül, amelyek sora napjainkig bővült, tudomásunk szerint a következő újszövetségi könyvek kerültek kiadásra: A három szinoptikus evangéliumhoz írt kommentár,¹³² az Apostolok cselekedeteiről írott könyv,¹³³ a Római levél,¹³⁴ a Filip-

¹²⁶ Szabó László, *Kálvin, az igehirdető*, 103.

¹²⁷ Nagy Barna, Kálvin kommentárjai magyar nyelven, in: *Református Egyház* 1 (1949/18), 3.

¹²⁸ Kálvin János, *Mindenkor örüljetelek. Pál apostol filippiekhez írott levelének magyarázata*, Ford. Nagy Nándor Béla, A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1986, 5.

¹²⁹ Bihari Mihály, A magyar Kálvin-fordítások története, in: Karasszon István-Márkus Mihály (szerk.), *Honnan - Hová?* Kálvin-konferencia, Balatonfüred 1995. április 4-6., Budapest 1996, 45.

¹³⁰ Michael Bihary, *Bibliographia Calviniana. Calvins Werke und ihre Übersetzungen 1850-1997*, Prague 2000.

¹³¹ Nagy Barna, Kálvin kommentárjai magyar nyelven, 4.

¹³² Kálvin J. magyarázata *Máté, Márk és Lukács összhangba hozott Evangéliumához*. (CR 73; CO 45.) Ford. Rábold Gusztáv. 4 kötet. 1.k.: Székelyudvarhely 1939; 2.k.: Székelyudvarhely 1940, 3.k.: Kolozsvár-Budapest 1941; 4.k.: Kolozsvár-Budapest 1942.

¹³³ Kálvin János *Magyarázata az Apostolok Cselekedeteihez* I-II, Ford. Szabó András, Székelyudvarhely 1941.

¹³⁴ *A Római levél magyarázata*. Ford. Rábold Gusztáv, átdolg. Nagy Barna. Budapest 1954. A Magyarországi Ref. Egyház Egyet. Konventjének kiad. – ism. Nagy Sándor Béla, in: *Református Egyház* 1954/21, 7. Karner Károly, in: *Lelkipásztor* 1954, 414.

pi levél,¹³⁵ a Thesszalonikabelieknek írt levelek,¹³⁶ a Timóteushoz írt két levél,¹³⁷ a Filemonhoz írt levél (két változatban)¹³⁸ és a Zsidókhöz írt levél.¹³⁹

2. A lefordított, de kiadatlan művek

Bizonyos forrásokból és több hivatkozásból tudomásunk van arról, hogy több magyar nyelvű fordítás készült, illetve készült el, mint amennyi megjelent.

Elsősorban említésre méltó, hogy a Római levelet Csizmadia Lajos is lefordította¹⁴⁰ „*A rómaiakhoz írott levél magyarázata*” címmel. A Filemonhoz írt levelet is két ízben fordították le és adták ki: először 1953-ban¹⁴¹ Róka Lajos és Tánczos Dezső, majd 1988-ban¹⁴² Szabó András, azonban nem könyvalakban. Közben Rábold Gusztáv lefordította János evangéliumát, a Galata levelet és az Efézusi levelet,¹⁴³ de ezek tudomásunk szerint nem jelentek meg. Hasonló sorsra jutott a két Korintusi levél kommentárja is, amelyet Szabó András fordított magyarra, eddig még megjelentetés nélkül.¹⁴⁴

3. Kommentár-részletek

Mivel Kálvin újszövetségi kommentárjai közül igazán mintegy csak a fele jelent meg magyar nyelven, értéknek kell tartanunk azt is, amikor Kálvin egyes újszövetségi kommentárjaiból csak részletek vagy szemelvények kerültek kiadásra.

Így tarthatjuk számon legalább azokat, amelyek fordításukban és terjedelmükben számottevőbbek voltak – nem említve azokat, amelyek könyv alakban jelentek meg, de más fordítótól újra megjelentek apróbb részlet gyanánt. Ilyen szempontból érdekesebb figyelemre

¹³⁵ „*Mindenkor örüljete*”. *Pál apostol filippiekhez írott levelének magyarázata*. Ford. Dr. Nagy Sándor Béla. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1986.

¹³⁶ Kálvin János, *Kommentár Pál apostol Thesszalonikabelieknek írt leveleihez*, Ford. Csabai Tamás, Aeternetis, Felsőörs-Veszprém 2003. A fordítást szakmailag ellenőrizte és az előszót írta Steinbach József balatonalmádi református lelképásztor.

¹³⁷ Kálvin János magyarázata *Pál apostolnak Timotheushoz írt leveleihez*. Ford. Szabó András. Odorheiu-Székelyudvarhely 1939 – ismerteti: Musnai László, in: *Az Út*/ 21 (1939), 94-95.

¹³⁸ Kálvin J. *Filemon leveléhez írt magyarázata*. Ford. Róka Lajos és Tánczos Dezső. In: *Református Egyház* 5 (1953/17), 15. *Pál apostol levele Filemonhoz*. Ford. Szabó András. In: *Református Szemle* 81 (1988), 55-62.

¹³⁹ *A Zsidókhöz írt levél magyarázata*, Függs.: 1. Három prédikáció Melkisédek történetéről. 2. 110. zsoltár magyarázata. Ford. Szabó András, átdolg. Nagy Barna. Budapest 1964.

¹⁴⁰ Említi: Bihary Mihály, *A magyar Kálvin-fordítások története*, 51. Michal Bihary, *Bibliographia Calviniana*, 84.152.

¹⁴¹ Kálvin János Filemon levélhez írt magyarázata, in: *Református Egyház* 5 (1953/17), 15 kk.

¹⁴² Kálvin János, *Pál apostol levele Filemonhoz*, in: *Református Szemle* 81 (1988), 55-62.

¹⁴³ Nagy Barna, *Kálvin kommentárjai magyar nyelven*, 4. Bihary Mihály, *A magyar Kálvin-fordítások története*, 45.

¹⁴⁴ Nagy Barna, *Kálvin kommentárjai magyar nyelven*, 4. Bihary Mihály, *A magyar Kálvin-fordítások története*, 45.

méltók pl. Kálvinnak az Efézusi levélhez írt kommentárjának egyes részletei Budai Gerzson¹⁴⁵ vagy Dávid Gyula¹⁴⁶ fordításában, ill. egy Pastor¹⁴⁷ álnév alatt szerepelt fordító, aki János első leveléhez, Jakab leveléhez és Péter leveleihez írt Kálvin-kommentárok egyes részleteit fordította le magyarra. Ezen kívül van néhány olyan fordításrészlet Kálvin kommentárjaiból, amelynek fordítója nem akarta felfedni magát,¹⁴⁸ így nem ismerjük.¹⁴⁹ Talán említés szintjén ide kellene sorolni még azokat a kislélegzetű törekvéseket is, amelyek Kálvin újszövetségi textusokra írt prédikációiból történt válogatás fordításaira vonatkoznak. Hiszen Kálvin prédikációi is exegetikai és hermeneutikai módszereit tükrözik. Legalább néhányra utalhatunk a lábjegyzet-apparátusban.¹⁵⁰ Sajnos itt is az a probléma mutatkozik, hogy nem minden fordításnak ismerjük a szerzőjét.

Megjegyzendő, hogy itt is csak a legfontosabbakat és a legelérhetőbbeket tudjuk közölni. Egészen valószínű, hogy a lista nem teljes.

4. Kálvin írásmagyarázatainak magyar fordítói

Ahogy fentebb tárgyaltuk már, néhány jeles magyar Kálvin-kutatónak köszönhető, hogy Kálvin újszövetségi kommentárjai vagy prédikációi közül néhány magyarul is megjelent. A fordí-

¹⁴⁵ Kálvin biblíamagyarázata az Efézusbeliekhez írt levél 5. részének 15.-17. verseihez. Ford. Budai Gerzson. In: *Kálvinista Szemle* 1 (1920/14), 7-8.

¹⁴⁶ Kálvin János magyarázata Pálnak efézusbeliekhez írt leveléhez. Ef 1,1-6; 2,21. Ford. Dávid Gyula. In: *Az Út* (Kolozsvar) 11 (1929), 43-51; Kálvin János magyarázataiból. 1Pt 4,7; 2Pt 1,5. In: *Református Egyház* 9 (1957), 274-277. Kálvin magyarázata Jakab levelének néhány helyéről. In: *Református Egyház* 9 (1957), 228-229.

¹⁴⁷ Részletek Kálvin magyarázataiból: Jak. 1,18. Ford. Pastor. In: *Református Egyház* 9 (1957), 228; Részletek Kálvin magyarázataiból: 1Péter 1,1; 4,7. Ford. Pastor. In: *Református Egyház* 9 (1957), 250, 275; Szemelvények Péter 1. és 2. leveléből. Ford. Pastor. In: *Református Egyház* 6 (1954/12), 274; Részletek Kálvin magyarázataiból: 1János 1. Ford. Pastor. In: *Református Egyház* 9 (1957), 298; Részletek Kálvin magyarázataiból: Júdás levele. Ford. Pastor. In: *Református Egyház* 9 (1957), 317;

¹⁴⁸ Ilyenek pl. a következők is: Kálvin exegetikai műhelyéből. Ef 4,15-16. In: *Református Egyház* 10 (1958), 580; Kálvin János magyarázata János levelének néhány helyéről. 1Jn 1,1. In: *Református Egyház* 9 (1957), 298-301.

¹⁴⁹ További vizsgálódás tárgyává kellene tenni, hogy ezek a névtelen fordítások szakmailag mennyire szövegűek vagy színvonalasak, vagy csak egy gyors munkafordításról van szó, és vajon miért nem fedte fel magát a fordító. A legtöbb esetben azt sem tudhatjuk meg, hogy milyen eredetivel, vagy más fordítással dolgozott-e a szerző.

¹⁵⁰ A türelem. Jak. 5,14. Igehird. Részlet, ford. T. In: *Kálvinista Szemle* 3 (1922), 281-282; Isten szerinti bánat. 1Thess. 4,13. Ford. Máthé Elek. In: *Kálvinista Szemle* 2 (1921), 76; Isten szuverenitása az ember életében. Lk 2,49. Igehird. Részlet, ford. T. In: *Kálvinista Szemle* 3 (1922), 249; Az Isten akarata. Jak. 1,18. Ford. Budai Gergely. In: *Kálvinista Szemle* 3 (1922), 30-31; Christus Coelestis. A mennybeszállt Krisztus. Ef 1,20. Ford. Máthé Elek. In: *Kálvinista Szemle* 2 (1921), 151; Három prédikáció Melkisedek történetéről. (CR 51,641; CO 23,641), In: Kálvin J., *A Zsidókhöz írt levél magyarázata*. Ford. Szabó András. Budapest 1964, 205-240; Husvét. (CR 74,943; CO 46,943), In: Nagy József, Kálvin igehirdetése. 1938, 68-72, és in: *Református Világszemle* 8 (1939), 86-90; Kálvin prédikációiból. Élet és Munka. Isten rendjéről. 1Kor. 11,11-16. (1555). Isten dicsérete. Zsolt 148. (1554), In: *Az Út* 20 (1938), 69; Úrvacsorai igehirdetések. 1Kor 11,23-29, Kálvin Ágendájából átdolg. Baksay Sándor, Ravasz László és Révész Imre. In: *Agenda. A Magyar Református Egyház liturgiás könyve*. Budapest 1927, 165-167, 208-212, 245-247, 286-291.

tásokat többen is végezték, akik vagy egy-egy egész könyvet, vagy csak a válogatott kommentár-részleteket ültették át magyar nyelvre. A legjelentősebbek: elsősorban Rábold Gusztáv¹⁵¹, aki lefordította a Mt-Lk (= Evangéliumi Harmónia I-IV.), Róm, Jn, Gal, Ef kommentárokat. Szabó András¹⁵² az 1-2Kor, 1-2Tim, Filem és Zsid levelekhez írt kommentárt fordította le. Csabai Tamás¹⁵³ lefordította az 1-2Thessz kommentárt, Steinbach József¹⁵⁴ pedig szakmailag ellenőrizte és előszót írt hozzá. Nagy Sándor Béla¹⁵⁵ a Fil kommentárt fordította le. Nagy Barna¹⁵⁶ tudomásunk szerint önálló fordításokat nem végzett, de a bevezetők és a függelékek írásával nagyot alkotott a Kálvin-kommentárok kutatásában, és ő volt az, aki átnézte és átdolgozta a Római levélhez és a Zsidókhoz írt levélhez a kommentárt. A Filemonhoz írt levél kommentárját Róka Lajos¹⁵⁷ és Tánzos Dezső¹⁵⁸ fordította le és jelentette meg. Csak szemel-

---

¹⁵¹ Rábold Gusztáv (Szombathely, 1873 – Debrecen, 1949) hajdúböszörményi, majd debreceni gimnázium tanár volt, aki – Nagy Barna szerint (a *Római levél* előszavában írja, V.) – „Kálvin műveinek magyarra fordítása terén évtizedeken át szinte mindenkinél többet fáradozott”. Fordításait azonban nyelvi és értelmezési szempontból Nagy Barnának mélyrehatóan át kellett dolgoznia.

¹⁵² Szabó András (Bita, 1871 – Székelyudvarhely, 1957) székelyudvarhelyi tanár és kollégiumi igazgató volt. Ő fordította Kálvin kommentárjainak legnagyobb részét magyarra. Bár fordításai jók voltak, nyelvi és exegetikai szempontból szükségük volt némi átdolgozásra Nagy Barna által.

¹⁵³ Csabai Tamás (*1965) francia történelem tanár a váralpalmi gimnáziumban. Felsőörsön lakik, aktívan foglalkozik a fordításokkal. Kálvin 1-2Thessz kommentárját franciából fordította le magyarra.

¹⁵⁴ Steinbach József (*1964) balatonalmádi református lelkipásztor, dunántúli egyházkerületi főjegyző.

¹⁵⁵ Nagy Sándor Béla (Nagykapos, 1902 – Püspökladány, 1983) felvidéki származású református lelkipásztor volt. Eredetileg Sárospatakon tanult, majd 1937-ben Debrecenben doktori diplomát szerzett a gyakorlati teológia tárgykörében. Adataink szerint 1932 és 1976 között Bodrogkeresztúron, majd Sátoraljaújhelyen szolgált lelkipásztorként. Több tanulmánya jelent meg Kálvinról, főleg a *Református Egyház* folyóiratban. A Filippiekhez írt kommentárt franciából fordította le magyarra.

¹⁵⁶ Nagy Barna (Sárospatak, 1909 – Budapest, 1969) mint református lelkipásztor a gyakorlati teológia iránt érdeklődött, amiből doktorátust szerzett Debrecenben. A lelkipásztori teendőtől szabadulva rendszeres teológiai tanár volt Sárospatakon, majd Debrecenben. 1958-1969 között a zsinati iroda tudományos munkatársa volt, különös tekintettel és megbízatással a Kálvin-művek kiadásának előkészítésére. Ebből a munkakörből eredően nagy szakértelemmel átdolgozta, és magyar nyelven kiadásra előkészítette Kálvin műveit, főleg kommentárjait. Vö. Höresik Richárd, Dr. Nagy Barna Kálvin-kutató munkássága, in: *Nagy Barna: A teológiai módszer problémája az úgynevezett dialektika teológiában*, Kálvin Kiadó, Budapest 1999, 185-197. - Nagy Barna bibliográfiájához vö. még: Nagy Emese, D. Dr. Nagy Barna (1909-1969) irodalmi munkássága, in: *Nagy Barna: A teológiai módszer problémája az úgynevezett dialektika teológiában*, 201-206. - További adalékok Nagy Barna életéhez és munkásságához, in: Koncz Sándor, D. dr. Nagy Barna emlékezete, *Theológiai Szemle* 1969/11-12, 358-361; - Koncz Sándor, Dr. Nagy Barna 1909-1969, *Református Egyház* 1969/11, 241-243; - Holl Béla, Nagy Barna, 1909-1969, *Magyar Könyvszemle* 1970/1-2, 131-132; - Török István, Dr. Nagy Barna, *Kirchenblatt für die Reformierte Schweiz*, Basel 1970, 386-389.

¹⁵⁷ Róka Lajos (Zsigárd, 1924 – Balassagyarmat, 2006) azonosítása bizonytalan. Amennyiben arról a személyről van szó, aki mint református lelkipásztor 1972-1999 között Balassagyarmaton szolgált, tehát Tánzos Dezső utódként, feltételezhető, hogy - nagy korkülönbség lévén köztük - Róka Lajos Kálvin-fordításához felhasználhatta Tánzos Dezső kéziratát vagy jegyzeteit.

¹⁵⁸ Tánzos Dezső (Magyarbarnag, 1904-) a háború éveiben tábori lelkész volt, azután csokonyavisontai, majd 1946-1956 között balassagyarmati lelkipásztor, 1956-1959-ig pedig Isanegen volt esperes.

vényeket fordítottak le: Dávid Gyula¹⁵⁹ (Ef-részletek) és Budai Gerzson¹⁶⁰ (Ef-részletek), valamint Buday Gergely¹⁶¹ és Máthé Elek.¹⁶² Szemelvényeket fordított még Csizmadia Lajos,¹⁶³ és lefordította a Római levél kommentárját is, de tudomásunk szerint az nem jelent meg. Egy homályba burkolódzó Pastor álnév¹⁶⁴ alatt fordítót is számon kell tartani, aki részleteket fordított le a Jk, 1-2Pt, 1Jn és Júdás leveléhez. A fordítások egy részét a magyar „Kálvin-fordítók Társasága” adta ki, akik a *Kálvin János művei* sorozatot szerkesztették.¹⁶⁵

Az újszövetségi kommentárok fordításai nehezebben készültek, többszöri átdolgozáson mentek keresztül, amiben nemcsak nyelvi, hanem értelmezési gondokkal is meg kellett a fordítóknak küzdeniük. Ezen a területen Rábolt Gusztáv és Szabó András fáradozott a legtöbbet, de felbecsülhetetlen munkát végzett Nagy Barna is, aki megbízatást kapott a meglévő fordítások revíziójára és sajtó alá rendezésére.¹⁶⁶ Hogy nem jelenhetett meg minden magyarra lefordított Kálvin-kommentár, ill. hogy Kálvin összes újszövetségi kommentárja nem lett

---

¹⁵⁹ Dávid Gyula (Komolló, 1902 – Kolozsvár, 1987) kolozsvári és székelyudvarhelyi lelkipásztor (1925-1973 között), teológiai magántanár volt. Teológiai tanulmányait Kolozsvárott végezte, és ugyanott szerzett doktorátust is a rendszeres teológia tárgykörében. Lelkipásztori éveiben volt esperes és egyházkerületi főjegyző. Tanárként előadott a Nagyenyedi Teológiai Intézetben, majd a Kolozsvár-Nagyszombati Összevont Protestáns Teológiai Intézetben. Nagyon szorgalmazta Kálvin újszövetségi kommentárjainak kiadását, amit 1939-ben sikerült is elindítani. Mint kiadó és szerkesztő előszót írt az *Evangéliumi harmónia* I. kötetébe.

¹⁶⁰ Budai Gerzson közelebbi adatai sajnos, nem álltak rendelkezésemre.

¹⁶¹ Budai Gergely (Dunavecse, 1887 – Budapest, 1974) teológiai tanulmányait Budapesten végezte. 1909-1917 között lelkipásztor Szolnokon és Budapesten, 1917-1934 között pedig hitoktató, majd vallásoktató igazgató. Közben 1917-1924 között beiratkozva a Pázmány Péter Tudományegyetemre klasszika-filológiát, pedagógiát, filozófiát és magyar nyelvet hallgatott. 1924-ben magántanári képeztést szerzett a gyakorlati teológia és egyházjog tárgykörében, 1929-ben pedig bölcsészdoktorátust szerzett. 1924-től a *Református Egyházi Könyvtár* sorozat szerkesztőjeként is dolgozott. Sok írása jelent meg, többek között tanulmányt írt *Chrysostomos pedagógiájáról* (Budapest 1927), az újszövetségi hermeneutika alapelveiről (Budapest 1941), összeállította az *újszövetségi görög nyelvtant* (Budapest 1937) és lefordította az *Újtestamentumot* (Budapest 1967). A teljes újszövetségi kommentársorozat kéziratban maradt ránk. Az *Újszövetségi bevezetést* Herczeg Pál dolgozta át és adta ki (1980, 2000). Egyéb előadásait egyetemi jegyzet gyanánt 12 kötetben publikálta. Munkáinak bibliográfiáját (217 mű) Hantos Jenő készítette el. Vö. Peres Imre, 25 éve hunyt el Budai Gergely, in: *Kálvinista Szemle* 70 (1999/1), 5.

¹⁶² Máthé Elek (Pécs, 1895 – Budapest, 1968) református lelkipásztor volt. Teológiai tanulmányait és a latin-görög szakot Budapesten végezte, majd 1918-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Előbb óraadó, majd nyelvtanár volt Budapesten a református teológiai akadémián. Közben klasszika-filológus és műfordító is. Lelkipásztori szolgálatát Kiskunhalason teljesítette, majd a Magyarok Világszövetségének munkatársa volt haláláig.

¹⁶³ Csizmadia Lajos somogyudvarhelyi lelkipásztor volt, 1998 tájéka nyugdíjba vonult, jelenleg Pécsen él.

¹⁶⁴ Egy másik ilyen álnév alatti megjelölés a T., ami valószínűleg Tabitha vagy Tábita akar lenni. Sajnos ezt a szerzőt sem ismerjük. Ő főleg a Jakab leveléből való prédikációk szemelvényeit fordította le magyarra. Nagy Barna a magyar fordításokkal kapcsolatban említi még Földváry Antal (†1949?) nevét, „aki oly buzgón szeretett volna részt venni ebben a munkában, s akivel erről még halála előtt pár nappal is leveleztünk, immár nem lehet munkatársunk”: Nagy Barna, Kálvin kommentárjai magyar nyelven, 4.

¹⁶⁵ Vö. Gaál Botond, Kálvin vonások a magyarok lelki arcán, in: *Református Egyház* 60 (2008), 115.

¹⁶⁶ Bihary Mihály, A magyar Kálvin-fordítások története, 45.

lefordítva magyar nyelvre a felvállalt zsinati-konventi döntés ellenére,¹⁶⁷ az nem az ő hibája volt.¹⁶⁸

---

¹⁶⁷ Tájékoztató róla Nagy Barna, in: Kálvin kommentárjai magyar nyelven, 3. Vö. Hörsik Richárd, Dr. Nagy Barna Kálvin-kutató munkássága, 190. Dávid Gyula is abban reménykedett, hogy Kálvin minden újszövetségi kommentárja rövidesen megjelenik magyarul: Dávid Gyula, A kiadó előszava, in: Kálvin János, *Evangeliumi harmónia* I, 2. old.

¹⁶⁸ Tanulmányom végén őszinte köszönetet mondok Drs. Molnár László komáromi könyvtárosnak és adjunktusnak, aki készséggel segített hozzáférni az eredeti, korabeli kiadású Kálvin-kommentárokhoz, és Dr. Baráth Béla Levente debreceni teológiai tanárnak, a Kálvin-fordítók személyi adatainak felkutatásában. A személyi adatok pontosításában segítségemre volt még Steinbach József főjegyző és Oláh Ilona csokonyavisontai lelkész, akiknek segítségét szintén köszönöm.